

Àmfores importades, comerç i economia entre els pobles ibèrics de la costa catalana (segles VI-II aC): un exercici de quantificació aplicada

En este trabajo ofrecemos un estudio sobre las actividades comerciales de los pueblos ibéricos de la costa catalana entre los siglos VI y II aC. Este estudio se basa en un análisis cuantitativo de los conjuntos cerámicos procedentes de trece yacimientos diferentes situados dentro de los territorios históricamente vinculados a los pueblos cosetanos, layetanos e indigetias. Hemos desarrollado un ejercicio de cuantificación aplicada, mediante la definición de dos niveles de análisis diferentes en función de las problemáticas concretas que pretendemos afrontar. El protagonista básico de estas comparaciones estadísticas han sido las ánforas de importación, categoría cerámica especialmente apta para estudiar las transacciones mercantiles. Los resultados de esta práctica nos ha permitido diseccionar los circuitos comerciales vigentes en cada momento así como profundizar en la estructura económica y social de las sociedades indígenas implicadas. Igualmente, nos ha permitido afrontar cuestiones clásicas como las de la fijación de zonas de influencia comercial, el papel de Empòrion en el marco del comercio protohistórico de este sector del Mediterráneo occidental, el grado de "helenización" de las comunidades ibéricas de la zona objeto de estudio, etc.

Palabras claves: comercio, cuantificación, ánforas importadas, pueblos ibéricos, costa catalana, Èbusus, Empòrion.

Introducció: objectius i metodologia

En aquest treball presentem l'avançament d'una part dels resultats obtinguts en el marc d'una línia de recerca encetada a partir de l'any 1994, amb motiu de l'inici de l'elaboració de la tesi doctoral del qui signa aquestes ratlles.¹ Es tracta d'un estudi sobre les

1. Diverses circumstàncies, en cap cas alienes a l'autor, estan allargant excessivament la culminació de l'esmentada tesi doctoral, dirigida pel Dr. Joan Sanmartí i Grego. En la nostra opinió, aquest fet ens obliga a realitzar avançaments de dades i resultats com els que aquí presentem ja que, d'una altra manera, es produeix una retenció d'informació del tot inexcusable.

In this work we offer a study on the commercial activities of the Iberian peoples from the Catalan coast between the VI and II centuries BC. This study is based in a quantitative analysis of the pottery sets originating of thirteen different sites located within the territories historically linked to the peoples of cossetanii, laietanii and indigetii. We have developed an exercise of applicated quantification, through defining two different levels of analysis in funtion of the concrete problems that we intend to face. The basic protagonist of these statistics comparisons have been the imported amphoras, category of pottery especially able to study the mercantile transactions. The results of this practice has allowed us disentangle the outstanding commercial circuits in each moment as well as to deepen in the economic and social structure of the indigenous societies implicated. Equally, it has permitted us to face classic problems as those of fixing commercial influence zones, the rol of Emporion in the framework of the protohistoric trade of this Western Mediterranean sector, the degree of "helenization" of the Iberian communities from the zone object of study, etc.

Key words: trade, quantification, imported amphoras, Iberian peoples, Catalan coast, Ebusus, Emporion.

activitats comercials a la Catalunya ibèrica a partir de l'anàlisi acurat (en aquest cas, de tipus quantitatiu) d'una categoria ceràmica especialment apta per a aquest objectiu com és la de les àmfores d'importació. En definitiva, aquest article vol esdevenir una aportació més que complementi els estudis centrats en aquesta matèria que hem estat elaborant en els darrers anys (ASENSIO 1996; ASENSIO, SANMARTÍ 1998; SANMARTÍ 2000).

D'entre les tres categories de materials ceràmics d'importació localitzades en els nostres jaciments (àmfores, vaixel·la fina i ceràmiques comunes), les àmfores presenten, al nostre parer, un cert avantatge a l'hora de dissecionar l'evolució i la naturalesa

d'aquestes relacions comercials (MOREL 1983). Aquesta afirmació es fonamenta tenint en compte dues consideracions ben contrastades. En primer lloc, la constatació que en els carregaments dels navilis comercials les àmfores constitueixen el carregament principal mentre que la resta d'elements (entre ells les peces de vaixel·la fina) formen part d'un carregament secundari (NIETO 1988). Fins i tot, en època romana, s'ha posat en evidència com l'apogeu i declivi d'alguns dels més importants centres de producció de vaixel·la fina responien a les fluctuacions en els moviments dels productes agrícoles, fonamentalment transportats en àmfores (NIETO 1987). En segon lloc, el fet que l'àmfora és un recipient específicament concebut i dissenyat per al transport marítim de productes i manufactures agrícoles les quals, en aquests moments, representen ja el motor i la raó principal de les transaccions comercials. En efecte, l'àmfora és el recipient necessari per al desplaçament d'uns productes, la comercialització dels quals és l'objectiu primordial dels més importants centres comercials i econòmics d'aquest sector de la Mediterrània (Èbusus, Gadir, Massàlia, Cartago, etc.).

L'estudi de les àmfores importades (com la de qualsevol altra categoria ceràmica) té dos vessants ben diferenciats. En primera instància, hi ha l'anàlisi estrictament formal que consisteix en la identificació tipològica, i a partir d'aquí de procedència i cronologia, dels diferents exemplars documentats en els nostres jaciments. Aquesta és una qüestió en bona part resolta gràcies a importants treballs recents entre els quals cal esmentar la magna obra de J. Ramon sobre les produccions amfòriques d'àmbit púnic (RAMON 1995) o també els treballs de M. Py i G. Bertucchi sobre les àmfores massaliotes (PY 1978; BERTUCCHI 1990).

El segon tipus d'aproximació és la de caire quantitatiu, a partir de la qual obtenim dades d'una naturalesa diferent. Ara bé, ja hem insistit en altres ocasions que la millor manera de treure un màxim rendiment d'aquest tipus d'aproximació resideix en una quantificació no indiscriminada sinó condicionada per les problemàtiques concretes que es volen afrontar (ASENSIO, SANMARTÍ 1998). Aquesta és la premissa bàsica del que hem anomenat com a pràctica de "quantificació aplicada", que consisteix a desenvolupar unes comparances estadístiques determinades (els anomenats "nivells d'anàlisi") segons uns plantejaments o demandes concretes que fem al registre arqueològic. Aquesta anàlisi estadística proporciona un tipus d'informació clau per aprofundir els nostres coneixements, no només sobre l'evolució i naturalesa dels corrents comercials, sinó també, com mostrarem més endavant, sobre l'estructura econòmica i social de les comunitats implicades en aquestes pràctiques mercantils. Per aquesta raó, en aquest treball hem optat per centrar-nos en aquest segon aspecte, amb l'objectiu afegit de demostrar aquesta darrera afirmació.

Per assolir el nostre propòsit hem acotat un territori que abasta la major part de la costa catalana; en concret, ens centrem en jaciments situats dins dels límits geogràfics tradicionalment assignats als pobles ibers dels cerssetans, laietans i indiketetes. Cronològicament, abastem des del segle VI aC fins a finals del segle III aC o principis de la centúria següent; és a dir, des dels inicis de la cultura ibèrica fins a la conquesta

romana d'aquest sector de la Península Ibèrica. Deixem, doncs, de banda l'anomenat període ibèric tardà (segles II-I aC) ja que considerem que en aquesta fase la dominació romana suposa la implementació d'una dinàmica comercial (i també econòmica i política) totalment nova que es desenvolupa sota uns paràmetres en cap cas comparables als dels períodes precedents.

Característiques dels jaciments i dels lots ceràmics considerats

En aquest treball presentem dades provinents d'un total de tretze jaciments, ben repartits dins de l'àrea abans esmentada (fig. 1), nombre que podríem considerar suficient per tal d'assolir un panorama significatiu de les tendències globals. Ara bé, tant aquest nombre com la tria dels jaciments ha estat totalment condicionada per l'estat de la recerca a cadascun dels territoris estudiats. En primera instància hem donat preferència a aquells assentaments que han estat objecte d'intervencions recents, desenvolupades amb la metodologia adequada per plantejar aproximacions quantitatives en les millors condicions. Aquesta premissa, com és ben sabut, redueix excessivament els punts utilitzables, de manera que hem cregut necessari incloure algunes intervencions o jaciments dels quals, deixant de banda la seva antiguitat o rigor metodològic, disposem de lots ceràmics abundosos i, sobretot, suficientment homogenis (i, per aquesta raó, susceptibles també d'una anàlisi quantitativa més o menys completa).

De tot plegat es deriva un repertori de jaciments i lots ceràmics emprats caracteritzats per una notable diversitat, fet que fa obligatori aquest apartat introductor que precisa, cas per cas, la naturalesa i característiques de la base documental que sustenta aquest treball.²

Així, anant de sud a nord, de la Cossetània ibèrica oferim dades de tres jaciments força diferents. En primer lloc, hi ha l'anomenada ciutadella ibèrica d'Alorda Park (Calafell, Baix Penedès), nucli on es porten a terme treballs d'excavació de forma continuada des de l'any 1983 (SANMARTÍ, SANTACANA 1992)

2. No creiem irrellevant apuntar el fet que la totalitat d'aquesta base documental, és a dir, dels conjunts ceràmics que tot seguit enumerem, ha estat analitzada personalment, fragment a fragment (o individu a individu), pel qui signa aquestes línies. En total, desenes de milers de fragments ceràmics revisats al llarg dels darrers sis anys, gràcies en bona part a una beca de Formació d'Investigadors de la Generalitat de Catalunya (1994-1997). Amb tot, la importància d'aquesta nota rau a ressenyar el superior grau de confiança estadística que resulta del fet de la participació d'una única persona en tot aquest procés previ de tractament de la informació de base. Aquesta afirmació no se sustenta en un major o menor domini personal del material estudiat sinó en el fet que el criteri emprat a l'hora de classificar i comptar els fragments ceràmics ha estat sempre el mateix i, per tant, les probables errades o desviacions afecten de la mateixa manera a tots els conjunts considerats. Així, aquestes possibles desviacions seran sempre unidireccionals, fet que objectivament proporciona majors garanties quan el que es vol és avaluar els resultats de les comparacions quantitatives establertes entre més d'un jaciment.

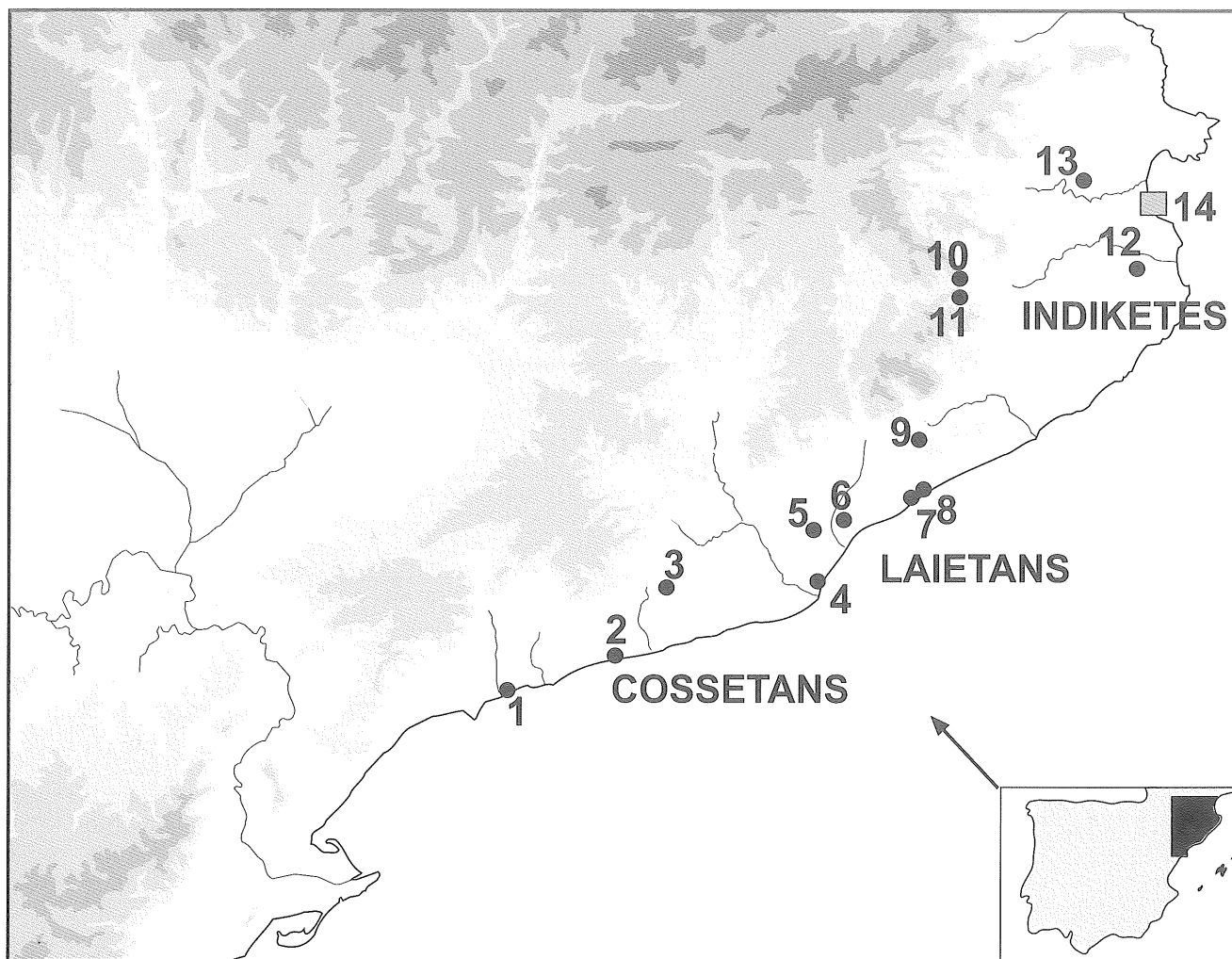

Fig. 1. Mapa amb la situació dels jaciments estudiats, més la colònia grega d'Empòrion: 1. *Kesse*/Tarragona; 2. Alorda Park; 3. Turó de la Font de la Canya; 4. Montjuïc; 5. Turó de Ca n'Olivé; 6. Puig Castellar; 7. Can Bartomeu; 8. Camí de Vista Alegre; 9. Turó del Vent; 10. Bosc del Congost; 11. La Creueta; 12. Puig de Sant Andreu; 13. Mas Castellar i 14. Empòrion.

i que ha aportat l'evidència més completa de la zona, amb conjunts ceràmics abundosos i fiables que abasten des del segle VI aC fins ben entrat el segle I aC. Una representació equiparable podria derivar-se, en un futur pròxim, dels treballs encetats molt recentment, l'any 1998, en el jaciment del Turó de la Font de la Canya (Avinyonet del Penedès, Alt Penedès).³ Es tracta, amb tot, de dos jaciments de característiques totalment diferents. En efecte, el jaciment d'Alorda Park és un petit nucli, de poc més de 3.000 m², sòlidament fortificat que, per aquestes i altres evidències significatives, ha estat interpretat com una ciutadella residència d'un reduït nombre de famílies que concentren el poder polític i econòmic (port comercial) del territori circumdant (POU, SANMARTÍ, SANTACANA 1993). D'altra banda, l'assentament del Turó de la Font de la Canya s'ubica en un indret on, a banda d'un petit espai aparentment destinat a construccions domèstiques, la major part de la seva superfície està

3. Aquestes dues intervencions es desenvolupen en el marc de sengles projectes de recerca afins de la Universitat de Barcelona, dirigits ambdós pel Dr. Joan Sanmartí i Grego i sota la direcció tècnica de David Asensio, Jordi Morer, Josep Pou i Joan Santacana el primer i David Asensio, Xabier Cela i Jordi Morer, el segon.

ocupada per centenars de sitges que abasten un ample període entre els segles VII i III aC.⁴ Es pot parlar, doncs, d'un centre d'acumulació d'excedent cerealístic que evidencia l'existència d'aquest model de nuclis especialitzats en activitats econòmiques estratègiques (ASENSIO *et al.* 1998) també en aquestes contrades més meridionals (ASENSIO *et al.* en premsa A).

El tercer nucli d'aquesta zona, el de Kesse-Tarragona, és aquell que hom ha interpretat tradicionalment com la capital administrativa, política i econòmica del territori cossetà. Unes primeres intervencions arqueològiques dels anys setanta, a càrrec de M. Berges, van posar al descobert l'existència d'un assentament pre-romà per sota del nucli urbà de l'actual Tarragona (ASENSIO *et al.* 2000 A). Posteriorment, noves actuacions d'urgència efectuades avançats els anys vuitanta,

4. L'estat inicial dels treballs en aquest important nucli de l'interior de la Cossetània ens ha permès identificar estructures amb amortitzacions que omplen tot aquest arc cronològic, però no amb el nombre suficient per permetre un anàlisi quantitativa amb garanties per a la totalitat de períodes documentats. En l'estat actual de la recerca tan sols podem avançar dades mínimament fiables de la fase de l'ibèric antic (550-450 aC) i de ple segle IV aC.

ja amb una metodologia de treball molt més acurada, van confirmar aquesta presència i van mostrar la importància d'un assentament que evidenciava una dispersió de restes ocupant una superfície mínima de 8 o 9 ha, ja des del segle v aC (ADSERIAS *et al.* 1993). Malauradament, els nivells excavats en aquestes campanyes d'urgència més recents no han proporcionat conjunts ceràmics quantitativament destacables (com sol ser habitual en les intervencions urbanes). En canvi, de la campanya de M. Berges es conserven al Museu d'Arqueologia de Tarragona uns lots ceràmics rics i abundosos que, malgrat la seva relativa heterogeneïtat (entre un 5% i un 10% d'intrusions, perfectament destriables), hem cregut convenient afegir al nostre estudi. Així, les dades que presentem de la *Kesse* ibèrica provenen de la combinació d'elements d'ambdues intervencions, de naturalesa molt diferent.

La Laietània és el territori més ben representat, amb un total de sis jaciments considerats. Entre aquests hi ha els dos nuclis que, per raons diverses (l'exposició de les quals surt fora dels objectius d'aquest treball), han estat assenyalats com els centres urbans segons les capitals d'un ampli territori; ens referim als assentaments de Burriac (Cabrera de Mar, Maresme) i Montjuïc (Barcelona, Barcelonès). Tots dos, però, presenten importants mancances pel que fa a l'evidència arqueològica coneguda sobre les estructures urbanes pròpiament dites, de manera que les dades utilitzables provenen en ambdós casos de grans camps de sitges situats a l'exterior del recinte habitat (element, per altra banda, propi dels nuclis de primer ordre com els que estem esmentant). Així, els conjunts ceràmics que hem revisat provenen, en el primer cas, del recentment excavat jaciment de Can Bartomeu, una de les diverses agrupacions de sitges localitzades a la vall de Cabrera a l'entorn immediat del nucli de Burriac (GARCIA, ZAMORA 1993), i, en el segon cas, de l'impressionant conjunt de sitges, algunes d'enormes dimensions, excavat al vessant sud de la muntanya barcelonina de Montjuïc (BLANCH *et al.* 1994).

Per sota dels centres amb possibles funcions de capitals polítiques, en una hipotètica ordenació jeràrquica del poblament, se situarien els assentaments que han estat anomenats com a nuclis de segon ordre o nuclis vertebradors del territori. Es tracta d'assentaments que presenten uns trets estructurals similars als anteriors però en una escala més reduïda, sobretot pel que fa a les seves dimensions. En aquest grup cal incloure, sens dubte, el jaciment del Turó de Ca n'Olivé (Cerdanyola, Vallès Occidental) (BARRIAL, FRANCÈS 1991) ja que compleix la major part de característiques pròpies d'aquest tipus d'assentament: entre una i dues ha de superfície ocupada per una trama urbana densa, aparells defensius complexos, camp de sitges exterior, etc. Les darreres intervencions efectuades a partir del 1998 han proporcionat el registre més complet d'aquesta zona que, com en el cas d'Alorda Park, omple amb garanties tots els períodes compresos entre el segle vi aC i el segle i aC (ASENSIO *et al.* en premsa B). Aquests són els conjunts dels quals hem extret les dades relatives a aquest important jaciment laietà.

En un nivell inferior se situarien aquells assentaments de dimensions inferiors a una hectària,

sense defenses complexes, amb predomini de cases simples i sense presència de camps de sitges associats. En el territori laietà el Puig Castellar o "Turó del Pollo" (Santa Coloma de Gramenet, Barcelonès) és el prototipus clàssic d'aquest tipus d'assentament que ha estat anomenat com a vilatge fortificat (ASENSIO *et al.* 1998). Si als elements esmentats hi afegim la ubicació del poblat, al cim d'un turó de difícil accessibilitat (encara avui dia) i d'enorme control visual, sembla versemblant la seva interpretació com a enclavaments on la funció de control militar i estratègic del territori circumdant seria el seu rol preeminent. Malgrat ser un jaciment excavat des de principis de segle i, per tant, ben conegut en els seus trets bàsics des de fa molt de temps (SANMARTÍ *et al.* 1992), no ha proporcionat conjunts ceràmics ben contextualitzats fins a la recent represa de les intervencions arqueològiques (FERRER, RIGO en premsa). Les nostres dades sobre aquest jaciment provenen dels nivells exhumats en aquestes darreres campanyes i que afecten un barri, mai excavat abans, del costat del turó que mira al Besòs.

Finalment, hem utilitzat dades de dos jaciments que, malgrat les seves diferències, cal incloure en el grup dels anomenats assentaments d'activitats econòmiques especialitzades (ASENSIO *et al.* 1998). El jaciment del Turó del Vent (Llinars del Vallès, Vallès Oriental) és un dels casos prototípics d'aquest model, on l'acumulació d'excedents agrícoles és la funció bàsica (gran quantitat d'espai ocupat per sitges enmig d'unes poques construccions d'habitat) associada a evidències clares d'un intens desenvolupament d'activitats artesanals diverses (fonamentalment, en aquest cas, tèxtils i metal·lúrgiques). A banda d'unes primeres campanyes desenvolupades els anys 1980/1981 que van donar a conèixer el jaciment (LÓPEZ, ROVIRA, SANMARTÍ 1982), els conjunts ceràmics més rellevants van ser exhumats al llarg de la llarga campanya portada a terme l'any 1984 en el marc del Pla de l'Atur (BOSCH *et al.* 1986); d'aquests materials, conservats al Museu de Granollers, provenen les xifres ofertes en aquest treball.

Finalment, el darrer conjunt laietà estudiat és el provinent de l'abocador ceràmic del Camí de Vista Alegre (Mataró, Maresme), excavat l'any 1991 amb motiu de la construcció de l'autopista A-19 (CODEX SCCL 1995). Es tracta d'un seguit de nivells d'abocament realitzats sobre el marge d'una riera (riera de St. Simó) d'on ha estat individualitzat un conjunt ceràmic, força abundós i amb una composició majoritàriament homogènia, que es pot datar de les darreries del segle iv aC. Pel que fa a la seva interpretació, sembla versemblant relacionar-ho amb un sector artesanal (producció ceràmica?) d'alguna manera vinculable al nucli proper de Burriac.

De l'àrea indigeta presentem dades d'un total de quatre jaciments, però la informació més completa prové bàsicament dels dos enclavaments que en els darrers anys han proporcionat un millor coneixement sobre aquest poble iber septentrional: Ullastret i el Mas Castellar-Pontós. L'excel·lent conjunt arqueològic format per la suma dels nuclis de l'Illa d'en Reixac i Puig de Sant Andreu (Ullastret, Baix Empordà) constitueix, sens dubte, una de les aglomeracions de caràcter urbà més completes i

complexes dins del marc dels territoris ibers de la costa catalana (MARTÍN 1985 i 2000; MARTÍN *et al.* 1999). Les seves dimensions (en conjunt, superiors a les 16 ha) i la seva complexitat estructural a nivell de trama urbana, sistema defensiu, construccions domèstiques i edificis comunitaris, són trets ben coneguts que denoten el preminent paper polític i econòmic que va jugar aquesta ciutat indigeta. En la magnitud global d'aquesta evidència, cal cercar-hi la inqüestionable influència de la seva proximitat a la colònia grega d'Empòrion.

Les xifres obtingudes en aquest treball provenen de la revisió d'una part notable dels materials exhumats durant les antigues campanyes realitzades pel Dr. Oliva en diversos sectors de l'*oppidum* del Puig de Sant Andreu (OLIVA 1970). Es tracta d'uns materials que es conserven perfectament contextualitzats i que, a més, formen conjunts globalment homogenis i, per tant, prou aptes per a aproximacions quantitatives. El problema rau en el fet que tan sols ens han arribat aquells elements amb forma, de manera que només ens ha estat possible realitzar comptatges per individus.⁵

La influència emporitana també devia ser un factor decisiu en l'evolució de l'assentament ibèric del Mas Castellar (Pontós, Alt Empordà). Es tracta d'un enclavament fortificat de dimensions més aviat modestes que, en un moment molt antic (segona meitat del segle v aC), és amortitzat i substituït per un nucli especialitzat en la producció i acumulació d'excipient agrícola (PONS 1993). Es converteix, així, en un enorme camp de sitges (2,5 ha), al qual en el segle III aC s'associa un petit vilatge no fortificat, amb trets estructurals i funcionals força complexos, anomenat "establiment agrícola" (PONS *et al.* 2000; GONZALO *et al.* 1999). Els conjunts ceràmics que hem analitzat per a aquest treball provenen tant de nivells vinculats a l'antic *oppidum* fortificat, com a nivells d'amortització de sitges o estrats de l'interior de les estructures constructives de l'establiment agrícola (lògicament, segons la seva cronologia pertanyen a uns contextos o uns altres).

L'aglomeració de sitges (119 estructures) recentment excavades en el Bosc del Congost (Sant Julià de Ramis, Gironès) és un altre dels jaciments indigetes d'on hem extret dades (BURCH *et al.* 1995). La major part de sitges es daten del període ibèric tardà (segles II-I aC) però un mínim de 35 estructures presenten nivells d'amortització datables al llarg del segle III aC o primers decennis del segle II aC. Els lots ceràmics procedents d'aquestes darreres conformen les bases documentals que hem emprat en aquest treball. En conjunt, sembla que ens trobem davant del característic camp de sitges situat a l'exterior immediat d'un hàbitat fortificat d'una certa entitat, l'anomenat poblat ibèric de Sant Julià de Ramis (BURCH 1995). Un altre enclavament de característiques similars seria l'existent en el jaciment de La Creueta (Quart, Gironès), situat en la mateixa zona interior del pla de Girona. D'aquest

5. Actualment, junt amb la directora de les excavacions A. Martín, estem procedint a una revisió del material amfòric d'importació aparegut en les noves campanyes endegades a partir del 1995, fet que ens permetrà, en un futur pròxim, disposar també de comptatges per fragments del Puig de Sant Andreu.

indret hem estudiat uns conjunts ceràmics, bàsicament datables del segle IV aC, procedents d'una antiga intervenció efectuada en els anys quaranta i que presenten, pel seu nivell de contextualització similar al dels materials del Puig de Sant Andreu, un cert interès, com a complement per al nostre treball (altra vegada limitant-nos a un comptatge per individus, atesa la absència dels fragments informes).

Precisions metodològiques

Abans de procedir a comentar els resultats obtinguts de la quantificació aplicada, cal detallar els diferents nivells d'anàlisi plantejats. En un treball anterior vam proposar un total de cinc possibilitats que responen cadascuna a problemàtiques diferents (ASENSIO, SANMARTÍ 1998). D'aquestes cinc aproximacions, en aquest treball presentem el desenvolupament complet, als tretze jaciments considerats, de només dos d'ells. La tria d'aquests dos nivells d'anàlisi concrets es fonamenta, en primer lloc, per qüestions òbvies de limitació d'espai i, sobretot, per raó de la naturalesa de les informacions resultants de cadascun d'ells.

El primer nivell d'anàlisi (figs. 2 a 6) vol respondre a la qüestió de la incidència relativa dels diferents centres productors/exportadors de mercaderies. Es tracta d'estimar les diferents proporcions relatives que, al llarg del temps, presenten entre elles les diverses produccions d'àmfores importades que habitualment documentem en el registre arqueològic dels nostres jaciments. Pel que fa a les àmfores d'àmbit púnic hem distingit, seguint el treball de J. Ramon (RAMON 1995), entre els tres principals nuclis o zones productores: l'anomenada àrea del Cercle de l'Estret (A.P.CE), que abasta els enclavaments púnics situats tant a la costa andalusa (Gadir, Malaka, etc.) com a la costa nord-africana (Lixus, Kouass, etc.); la zona del Mediterrani central (A.P.CM),⁶ que comprèn Cartago i la costa tunisiana adjacent, a més de l'extrem occidental de Sicília, i, finalment, l'illa d'Eivissa (A.P.E.). D'altra banda, l'alt nivell d'indefinició que caracteritza el món de les àmfores d'àmbit grec ens ha fet optar per una certa simplificació, englobant-ho tot en només dues categories: les ben conegudes i fàcilment reconeixibles àmfores de Marsella (A.MAS.) d'una banda, i la resta d'elements de procedència grega (A.GRE.), sense distingir les diferents àrees compreses (Grècia continental, Grècia de l'est, Magna Grècia, etc.), de l'altra.⁷ A banda

6. Entre aquestes és possible que haguem comptabilitzat elements provinents de centres púnics de l'illa de Sardenya, a causa de les limitacions de l'autor a l'hora d'identificar les pastes corresponents. De fet, a escala d'individus, ens consta la documentació d'algun exemplar propi de les produccions sardes, com ara una peça d'Ullastret versemblantment atribuïble al tipus 5.2.1.3 o similars. En aquest cas, atesa la seva evident excepcionalitat, hem optat per no obrir una nova categoria i comptabilitzar-ho dins del grup de les àmfores púniques centre-mediterrànies (A.P.CM.).

7. Certament, dins d'aquesta categoria englobem produccions les característiques de les quals no deixen dubte sobre la seva procedència; és el cas, per exemple, de les àmfores corínties o de les àmfores àtiques, envernissades. Amb tot, és tan superior la proporció de materials grecs de procedència més o menys incerta respecte d'aquests no problemàtics que hem preferit no complicar les coses, i més atenent al fet que sempre es tracta, globalment, d'índexs extraordinàriament baixos.

d'aquests dos grans blocs, cal considerar les cèlebres àmfores grecoitàliques (A.GRITA), en bona mesura vinculades a la irrupció de Roma a la Península Ibèrica, i algunes evidències, molt minoritàries, de recipients fabricats a Etrúria (A.ETR.).⁸ Aquesta aproximació remet directament a la problemàtica dels fluxos comercials i, per tant, a l'esfera dels contactes establerts entre les comunitats indígenes ibèriques i els diferents agents comercials externs.

Aquest nivell d'anàlisi està presentat, sempre que ha estat possible, tant per fragments com per individus. Al nostre parer, ja exposat en altres ocasions (ASENSIO, SANMARTÍ 1998, 21), el sistema de comptatge per fragments és el més adient en tractar amb recipients de grans dimensions com són les àmfores. Sens dubte, els resultats d'una quantificació per fragments són, per una banda, molt més afinats (hi ha produccions minoritàries de les quals només ocasionalment localitzem elements de forma i per tant romandrien totalment absents de les nostres anàlisis) i, per l'altra, molt més fiables ja que la base documental és sempre numèricament molt superior (fet fonamental en tota aproximació de tipus estadístic). Ara bé, si volem considerar les dades d'aquells conjunts ceràmics que presentin una clara homogeneïtat però que, per raons diverses, es conserven incomplets, ens veurem obligats a desenvolupar també el comptatge per individus. Això és el que hem fet en el nostre treball ja que, per una banda, el registre arqueològic no està sobrat de jaciments utilitzables per als nostres propòsits i, per l'altre, hi ha lots ceràmics amb aquestes característiques que presenten un interès indiscutible. Aquest seria el cas, per exemple, dels extraordinaris conjunts ceràmics provinents de les antigues excavacions del Dr. Oliva al Puig de Sant Andreu, o els procedents del buidatge furtiu de nombroses sitges del Turó del Vent (SANMARTÍ, ÀLVAREZ, ASENSIO 1995). A tot això, cal afegir la possibilitat de considerar aquells exemplars localitzats fora de context o en els nivells superficials de jaciments el registre dels quals no planteja problemes de cap mena. En tractar-se de peces amb una cronologia de producció, en la gran majoria dels casos, perfectament establerta a partir d'una simple anàlisi tipològica, esdevé un material susceptible d'ésser valorat i quantificat junt amb la resta de vores ben contextualitzades. Sovint, la recuperació d'aquests elements descontextualitzats és bàsica per assolir un panorama consistent del repertori i evolució de les importacions amfòriques de molts jaciments, com se'ns va fer ben palès, per exemple, en el cas d'Alorda Park (ASENSIO 1996). En qualsevol cas, la pràctica mostra que en els resultats d'un mateix jaciment i període, presentats en un tipus de comptatge i l'altre, les divergències no són, en cap cas, alarmants (en alguns casos, hi ha alguna diferència notable però mai no arriben a capgirar-se les tendències generals).

8. El panorama es completa amb un grup destinat a aquells exemplars que no ens ha estat possible ubicar amb garanties en cap de les categories descrites (A.IND.). Aquest fet pot explicar-se per mancances tant de la investigació en general com d'aquest investigador en particular. Amb tot, tenim la sospita que en la major part dels casos (sobretot, pel que fa als fragments informes) es tracti d'elements de producció grega.

El segon nivell d'anàlisi plantejat (fig. 7) tracta de copsar la complicada qüestió dels volums relatius d'arribada i adquisició de materials d'importació, en aquest cas centrat lògicament en les àmfores importades. Amb aquesta finalitat hem comparat el total de porcions d'àmfores importades respecte del total de fragments de la suma de la resta de categories ceràmiques (importades o no) presents en els mateixos conjunts de vasos. En aquest cas, hem considerat que el comportament *ceramològic* dels diferents conjunts ceràmics analitzats és prou homogeni com per validar una aproximació d'aquestes característiques, salvant així els obstacles que en alguna ocasió han estat exposats (PY 1990A, 542-543; ASENSIO, SANMARTÍ 1998, 24-25). Malgrat aquestes objeccions, creiem especialment atractives aquestes comparances ja que, com veurem més endavant, permeten inferir hipòtesis versemblants sobre aspectes que van més enllà de les estrictes relacions comercials i que ens informen directament sobre les estructures econòmiques i socials internes de les poblacions ibèriques d'aquest sector de la costa catalana.

Un darrer aspecte fonamental a comentar és el de les divisions cronològiques que necessàriament cal establir perquè els diferents conjunts ceràmics estudiats siguin susceptibles d'ésser comptabilitzats d'una manera ordenada i conjunta. Aquesta és una premissa de base ineludible si es vol implementar un tractament estadístic de la realitat *ceramològica* dels nostres jaciments. En la recerca protohistòrica de la zona del sud de França, a partir de la precursora i ingent tasca desenvolupada a l'assentament de Lattes (Erau, Llenguadoc), s'ha consolidat la utilització de forquilles cronològiques molt precises, de només vint-i-cinc anys (per exemple, PY 1990B o PY 1994). Aquesta pràctica requereix l'aplicació sistemàtica d'una estratègia predeterminada respecte al registre de les dades proporcionades per l'excavació (PY, ADROHER 1991).

Malauradament, aquestes condicions no es donen en la major part dels jaciments o intervencions d'origen de molts dels conjunts ceràmics que hem emprat per a aquest treball. Però, a més, inclús en aquells jaciments on les intervencions són més recents i el sistema de registre està inspirat en la proposta de Lattes (com, per exemple, els casos d'Alorda Park i Turó de Ca n'Olivé, per citar els jaciments amb la documentació més rica i completa), el registre arqueològic presenta unes característiques específiques que dificulten l'assignació sistemàtica de datacions per quarts de segle sense introduir una excessiva càrrega de subjectivitat. Per tot plegat, hem optat per definir cinc grans grups, amb arcs cronològics variables, que, segons el nostre criteri, s'adaptin millor a la realitat arqueològica i *ceramològica* dels nostres jaciments (a més de permetre englobar-los tots, sigui quina sigui les particularitats de la seva recerca). En concret, hem definit les següents fases: 1A (550-450 aC); 1B (450-400/375 aC); 2 (400/375-300/275 aC); 3A (300/275-225 aC) i 3B (225-175 aC). La justificació acurada d'aquestes subdivisions demanaria una llarga argumentació que depassa, de molt, els objectius i espai d'aquest article. Amb tot, ja avancem que en la seva defensa podríem postular una conjunció d'evidències de tipus estrictament *ceramològiques* amb altres relatives a

l'evolució estructural i socioeconòmica dels assentaments ibèrics de la zona considerada.

Resultats de la quantificació aplicada

Enllestides les imprescindibles consideracions prèvies sobre la metodologia emprada, podem passar a comentar els resultats de les dues aproximacions quantitatives aplicades, tot seguint un ordre cronològic sobre la base de les fases esmentades.

Així, pel que fa al primer nivell d'anàlisi, el de les diferents produccions d'àmfores importades entre elles, el panorama obtingut és el següent. Els moments inicials de la cultura ibèrica estan força mal representats en els jaciments considerats i, en general, en el registre arqueològic global d'aquestes zones. A més, es tracta d'un període caracteritzat, com mostrarem més endavant, per una manca generalitzada d'importacions. De fet, es dona el cas d'algun jaciment on hi ha potents estrats amb abundosos conjunts ceràmics d'aquesta

fase dins dels quals no s'ha localitzat ni un sol fragment d'àmfora importada (Turó de Ca n'Olivé i Turó de la Font de la Canya). Per tot això, en aquesta **Fase 1A** (550-450 a.C.) només podem comparar les dades de quatre jaciments (Kesse/Tarragona, Alorda Park, Montjuïc i Puig de Sant Andreu d'Ullastret) i, a sobre, tenint en compte un nombre força reduït d'individus (fig. 2). Fins i tot molts d'aquests exemplars han estat localitzats fora de context i ha estat la cronologia de producció assignada als tipus que pertanyen la que ha permès la seva adscripció a aquesta fase.⁹ La representativitat d'una base documental tan minsa és més que problemàtica i això es fa palès en l'única gràfica d'aquest període que hem pogut elaborar. Tal vegada, els casos més fiables siguin els d'Alorda Park i Puig de Sant Andreu. En el primer, les àmfores d'àmbit grec constitueixen la totalitat del material amfòric d'importació documentat, mentre que a Ullastret el panorama és del tot equilibrat, amb un 50% d'àmfores ebusitanes i un 50% d'àmfores d'origen grec.

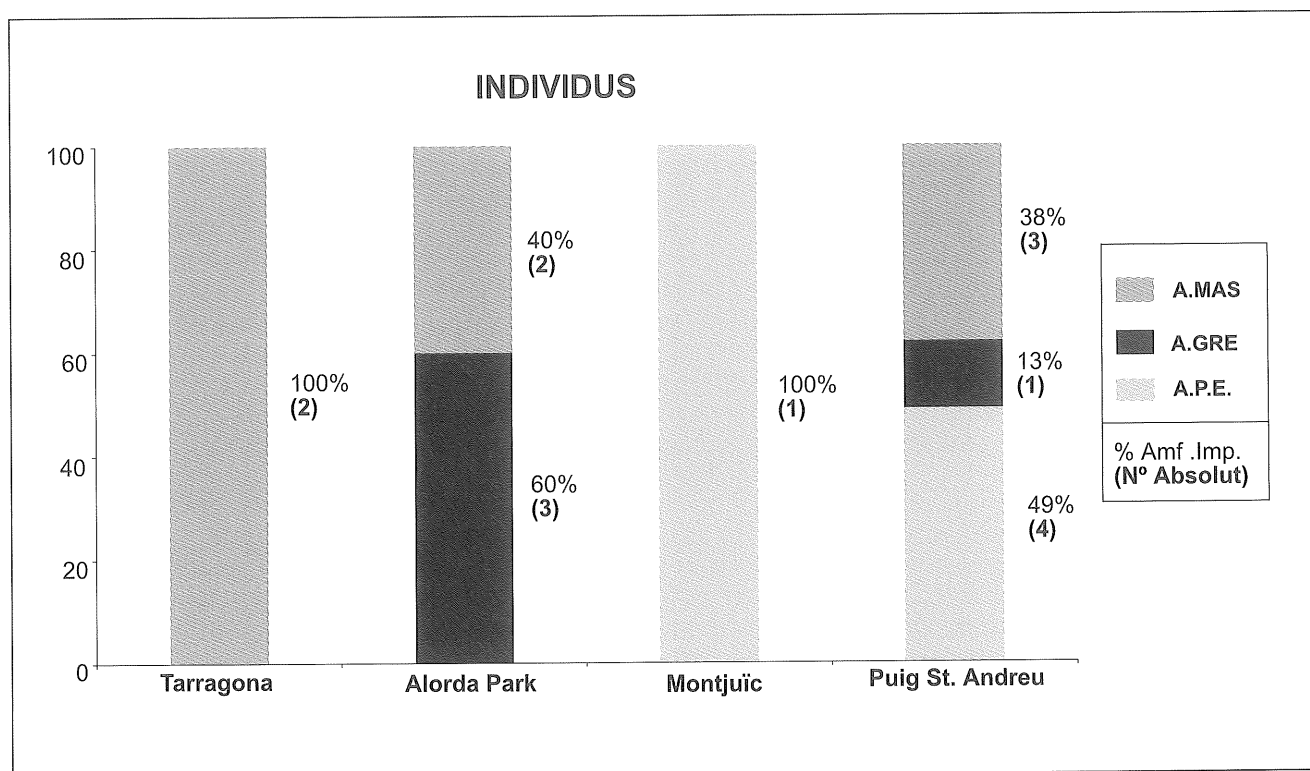

Fig. 2. Gràfica amb les proporcions del primer nivell d'anàlisi durant la Fase 1A (550-450 a.C.).

La **Fase 1B** (450-400/375 a.C) ja presenta uns conjunts ceràmics bastant més abundosos i, per això, més significatius, tot i que el nombre de jaciments considerats no augmenta de forma notable (fig. 3). En qualsevol cas, es confirma una situació caracteritzada més aviat per una evident manca d'uniformitat. La gràfica per fragments presenta una majoria de jaciments on les produccions punicoebusitanes predominen ja d'una manera notòria (82% a Tarragona, 83% al Puig Castellar i 79% al Mas Castellar de Pontós). En canvi, a l'Alorda Park la proporció de fragments d'àmfora punicoebusitana no passa del 35%, amb un clar domini, en aquest cas, dels envasos massaliotes, amb un 56% del total de fragments

d'àmfora importada d'aquesta fase. La gràfica per individus acaba de matisar el panorama ja que, en general, mostra una certa tendència a un equilibri proporcional entre els recipients de procedència grega o púnica. Així, la suma de les diferents produccions

9. De fet, ens estem referint únicament a les àmfores punicoebusitanes del tipus 1.3.1.2 de J. Ramon (antigues PE-12), les variants de vores PY 1/2 i algunes PY 3 d'àmfores massaliotes i els exemplars d'àmfora grega anomenades de "tipus joni" (veure els casos prototípics de l'Alorda Park —ASENSIO 1996, fig. 9, 118— o del Puig Castellar de Sta. Coloma de Gramenet —SANMARTÍ, *et. al.* 1992, fig. 54, 28).

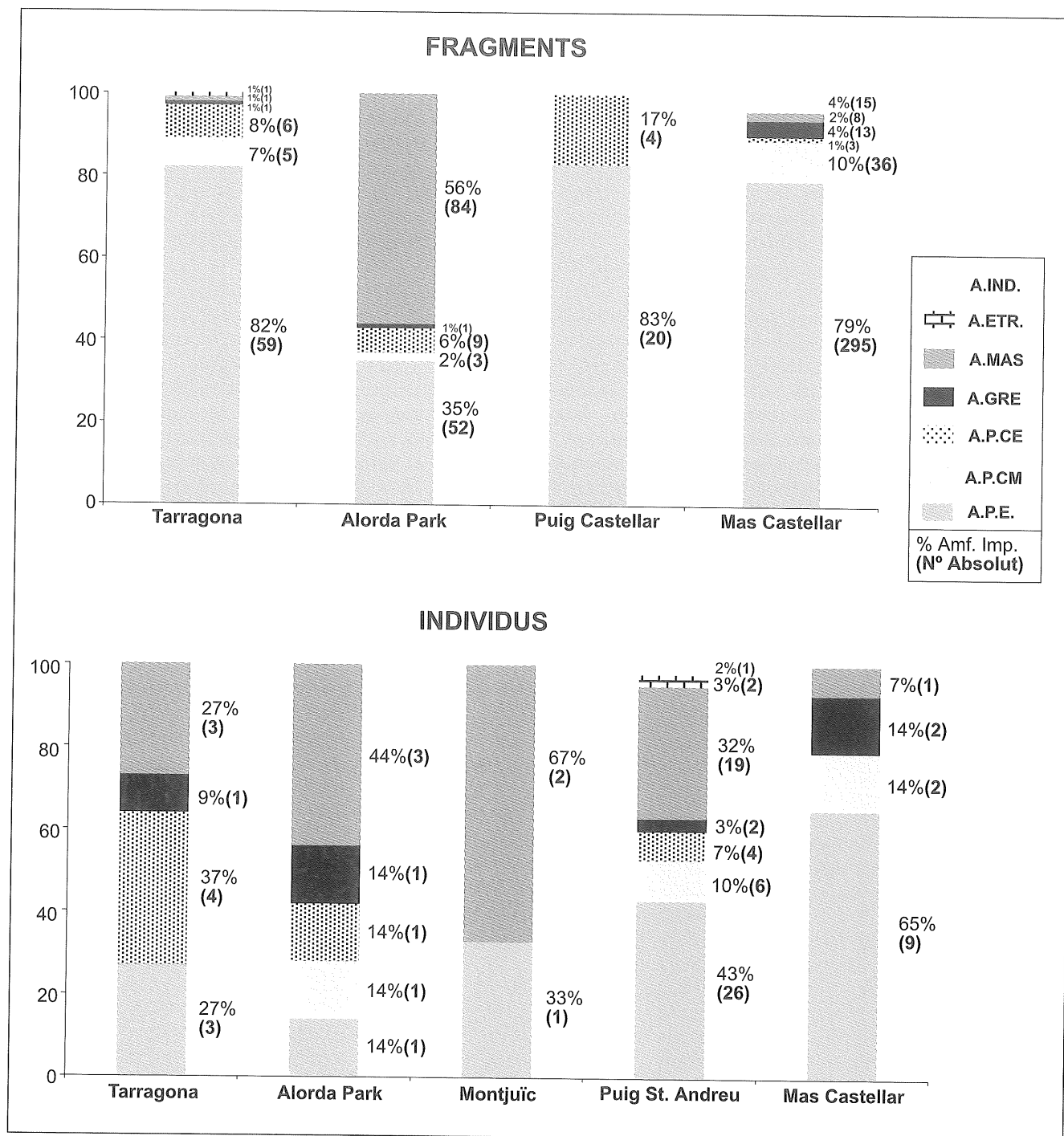

Fig. 3. Gràfica amb les proporcions del primer nivell d'anàlisi durant la Fase 1B (450-400/375 aC).

púniques representen el 64% dels individus a Tarragona, 42% a l'Alorda Park, el 33% a Montjuïc, el 60% al Puig de Sant Andreu d'Ullastret i el 79% al Mas Castellar de Pontós. Per tant, les àmfores de producció grega presenten encara uns índexs prou importants, mai inferiors al 20% i, fins i tot, en alguns casos (com, altra vegada, el d'Alorda Park i el de Montjuïc) superen els recipients provinents del món púnic.

Pel que fa a les àmfores púniques d'aquesta fase hi ha dos aspectes a ressenyar. En primer lloc, el domini ja gairebé generalitzat dels envasos punico-ebusitans, sobretot pel que fa al comptatge per fragments. En segon lloc, les estimables proporcions que documenten els recipients provinents de l'àrea del Cercle de l'Estret, amb percentatges del 17% dels

fragments al Puig Castellar, del 8% de fragments i 37% d'individus a Tarragona, del 6% de fragments i 14% d'individus a l'Alorda Park i del 7% d'individus a Ullastret.¹⁰ Aquesta dada constitueix un dels trets diferencials d'aquesta fase ja que uns índexs tan elevats i estesos no es tornen a trobar en cap altre dels períodes analitzats.

10. Pel que fa als individus, es tracta sempre de vores pertanyents als tipus 11.2.1.2 i a 11.2.1.6 de J. Ramon, ben caracteritzats a partir del carregament del cèlebre derelict eivissenc de Tagomago 1 (RAMON 1985). D'altra banda, les àmfores punicoebusitanes pròpies d'aquesta fase són les pertanyents al Tipus 1.3.2.3 de J. Ramon (antigues PE-13).

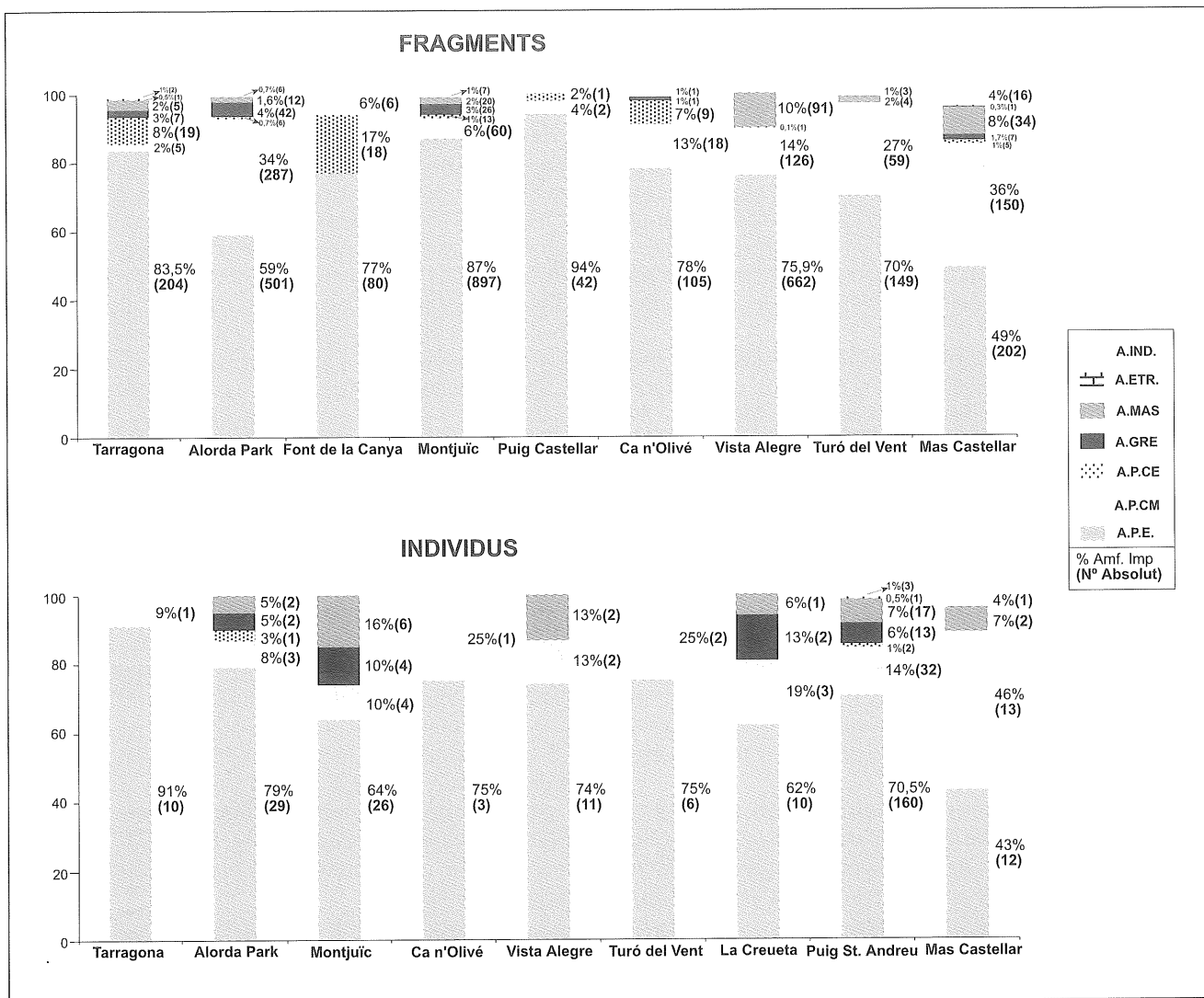

Fig. 4. Gràfica amb les proporcions del primer nivell d'anàlisi durant la Fase 2 (400/375-300/275 aC).

En el bloc de les àmfores d'àmbit grec¹¹ destaquen les altes proporcions que presenten, sobretot a escala d'individus, les àmfores massaliotes. Aquest és un fet que també diferencia, de forma bastant radical, els resultats d'aquest període del que veurem a partir de la fase següent. Altra vegada en l'àmbit d'individus, les proporcions d'àmfores gregues són també de les

11. Pel que fa a les àmfores gregues, es tracta gairebé sempre d'unes característiques vores de forma triangular que tipològicament es poden associar al tipus 7 de la classificació d'àmfores magnogregues de C. Sourisseau (SOURISSEAU 1993), amb una evident semblança formal tant amb les vores d'un conjunt de peces recentment localitzades a Empúries i atribuïdes a la producció de la ciutat de Locres (SANMARTÍ *et al.* 1995) com amb els exemplars localitzats entre el carregament del derelict d'El Sec (ARRIBAS *et al.* 1987). Tot apunta, doncs, a una procedència magno-grega d'aquestes peces. Amb tot, cal mantenir les precaucions respecte de l'assignació d'una procedència concreta a les àmfores d'aquest tipus i més si tenim en compte que entre les peces localitzades en els nostres jaciments les pastes responen a unes característiques força variables (veure, per exemple, els individus de Tarragona a: ASENSIO, OTIÑA en premsa, fig. 7). Pel que fa a les àmfores de Massàlia, es tracta de vores de les variants 3, 4 i 5 de la classificació de M. Py (PY 1978).

més altes i recurrents (documentades a tots els jaciments quantificats per individus, excepte el de Montjuïc), en paral·lel al que hem comentat respecte de les àmfores púniques del Cercle de l'Estret.

Les gràfiques corresponents a l'anomenada **Fase 2** (400/375-300/275 aC) es basen en un registre més complet i representatiu que el de les fases precedents (fig. 4). A més, la diferència més destacable entre aquestes gràfiques i les precedents és l'extraordinària regularitat que manifesten els resultats de la majoria dels jaciments quantificats (regularitat que en aquest cas es manté gairebé idèntica en els índexs per fragments i per individus). El comú denominador és un clar i abassegador predomini dels recipients amfòrics punicoebusitans, amb percentatges que se situen majoritàriament entre el 70% o el 80%, tant de fragments com d'individus. De fet, sumades les dades de les tres produccions amfòriques d'àmbit púnic, en cap cas trobem una proporció inferior al 75% del total i, en la major part dels casos, se superen índexs del 90%. A banda del contundent predomini de les àmfores punicoebusitanes, un altre element que caracteritza aquesta fase 2 és que, per primera vegada, les àmfores púniques centromediterrànies assoleixen uns percentatges ressenyables (amb unes mitjanes

força coincidents del 17% en fragments i del 19% en individus).¹²

De tot plegat es desprèn que la resta de produccions amfòriques obtenen una representació certament poc rellevant. El cas de les àmfores massaliotes és significatiu, amb una mitjana del 4,3% dels fragments i del 9% dels individus (comptabilitzant només aquells jaciments on hi són presents, que no són tots). Uns índexs encara més reduïts observem en el grup de les àmfores gregues, amb una mitjana del 2,5% dels fragments (presents en cinc jaciments) per un 8% dels individus (presents en sis jaciments).¹³

A diferència del que observàvem en el pas de la fase 1B a la fase 2, la continuïtat respecte al període anterior és el que millor defineix les gràfiques de la **Fase 3A** (300/275-225 aC) (fig. 5). En efecte, la mateixa preeminència abrumadora de les àmfores punico-ebusitanes defineixen la situació de la totalitat dels jaciments, amb una mitjana del 77% dels fragments i un 61% dels individus. Pel que fa a les àmfores púniques centremediterrànies, sembla que en aquest moment es produeix una alça relativa en la seva representació, més evident en el comptatge per individus (es passa d'una mitjana del 19% al 29% del total) que en el dels fragments (mitjanes del 17% al 17,3% del total). D'altra banda, les àmfores púniques del Cercle de l'Estret gairebé desapareixen del registre arqueològic.¹⁴

En aquests moments, les àmfores massaliotes i, sobretot, gregues encara es fan més poc habituals en el registre dels nostres jaciments, mentre que apareixen les primeres evidències d'àmfores grecoitàliques (sens dubte situables en el tram final de l'arc cronològic abastat per aquesta fase 3A). Es tracta, això sí, d'una presència més aviat ínfima com mostren el 2,7% de l'Alorda Park, el 3% de Montjuïc, el 0,2% de Can

Bartomeu i el 4% del Turó del Vent (sempre en fragments), tot esmentant les xifres dels únics jaciments on es documenten elements d'aquests recipients de procedència itàlica.

En canvi, és la forta irrupció d'aquestes àmfores grecoitàliques el fet que marca de forma ostensible el panorama de la darrera fase analitzada, la **Fase 3B** (225-175 aC) (fig. 6). Ara bé, les gràfiques mostren que aquesta irrupció es manifesta d'una manera molt diferent segons quin sigui el jaciment observat, fet que trenca la regularitat que caracteritzaven els resultats dels períodes precedents. Fins i tot, una visió acurada mostra que, sobretot atenent la gràfica per fragments, les divergències semblen tenir una distribució territorial. Així, en un extrem trobem els jaciments indigetes, amb predomini clar i contundent de les àmfores grecoitàliques (87% dels fragments al Bosc del Congost i 82,7% en el Mas Castellar de Pontós). En el pol oposat se situaria un grup que inclou la totalitat dels jaciments laietans, on aquestes mateixes àmfores grecoitàliques presenten unes proporcions realment esquivades (3% dels fragments al Puig Castellar de Sta. Coloma de Gramenet, 4% al Turó de Ca n'Olivé, 5% a Can Bartomeu i, altra vegada, el 3% al Turó del Vent). En una posició intermitja trobem els dos jaciments cossetans considerats: l'Alorda Park, amb un 27% dels fragments, i Tarragona, amb un gairebé idèntic 28%. La gràfica per individus mostra un comportament globalment equiparable, tot i que hi ha algunes dades, com les de Montjuïc i Puig de Sant Andreu, que matisen lleugerament aquesta dinàmica territorial¹⁵.

La proporció d'àmfores punicoebusitanes oscil·la, lògicament, segons el comportament de les àmfores grecoitàliques i, per tant, domina clarament allà on aquestes són minoritàries (Laietània i Cossetània) i a l'inrevés. D'altra banda, les àmfores púniques centremediterrànies presenten uns índexs similars o inclús una mica inferiors respecte dels dos períodes precedents, amb unes mitjanes del 14% del total de fragments i un 20% dels individus.¹⁶ La resta de

12. El tipus d'àmfora punicoebusitana propi d'aquesta fase 2 és el T.8.1.1.1. de J. Ramon (antiga PE-14), primer d'aquesta procedència amb una presència que podríem titllar de massiva en el registre ceramològic dels nostres jaciments. Pel que fa als recipients centremediterrani el tipus més freqüent és, sens dubte, el T.4.2.1.5, variant vella de les antigues Mañá D, sense oblidar una documentació regular de peces dels tipus T.2.2.1.2 i T.7.1.2.1. En definitiva, el conjunt de formes d'àmfores púniques presents en el carregament del derelict de *El Sec* (ARRIBAS *et al.* 1987).

13. Les àmfores massaliotes corresponen als tipus de vores Py-6 i Py-7, mentre que les poques àmfores gregues conegudes responen, de forma predominant, a la mateixa forma comentada en la nota n. 12.

14. El T.8.1.2.1. de J. Ramon (antiga PE-15) és el tipus de producció amfòrica punicoebusitana que correspon a aquesta fase 3A. Més complicada és l'assignació dels tipus d'aquest període en el cas de les àmfores púniques centremediterrànies. En aquesta fase bàsicament es documenten, d'una banda, les variants avançades de les T.4.2.1.5. (amb llavis amb el disc més ample i canaletes incipients) i, de l'altra, les variants aparentment més antigues de les T.5.2.3.1. (amb el disc més curt i menys acanalat que en l'aspecte clàssic d'aquest abundós tipus), més alguns exemplars del T.5.2.3.2. El problema rau en el fet que, en tractar-se d'una evolució tipològica continuada i disposar gairebé sempre de material molt fragmentari (fragments de vores), sovint es fa difícil establir amb precisió la frontera entre una T.4.2.1.5. clàssica, una T.4.2.1.5. avançada, una T.5.2.3.1. antiga i una T.5.2.3.1. clàssica (qüestió agreujada en el cas dels conjunts descontextualitzats o en les peces provinents de nivells superficials).

15. L'aparició d'aquestes àmfores grecoitàliques va paral·lela a una realitat històrica i arqueològica complexa, marcada per importants conflictes bèl·lics vinculats a la conquesta militar romana de la zona objecte d'estudi (es pot veure un desenvolupament aprofundit d'aquesta qüestió a SANMARTÍ *et al.* 1998). En aquest sentit, cal precisar que la quantificació per fragments ha estat realitzada sobre lots ceràmics provinents majoritàriament d'estrats arqueològics associats a abandonaments o amortitzacions importants patits per molts dels jaciments considerats en un moment concret de l'arc cronològic abastat per aquesta fase 3B (segona guerra Púnica o repressió catoniana). En canvi, el comptatge per individus inclou força exemplars descontextualitzats, molts dels quals presenten uns trets morfològics que els situarien en un moment una mica posterior als fets històrics que provoquen les esmentades amortitzacions d'on provenen els conjunts quantificats per fragments. En qualsevol cas, els individus d'àmfores grecoitàliques tenen una problemàtica cronotipològica força complexa, que hem tractat a fons en diverses ocasions (ASENSIO 1996; ASENSIO, MARTÍN 1998).

16. El tipus ebusità propi d'aquest període és el T.8.1.3.1. (antiga PE-16), mentre que el món de les àmfores púniques centremediterrànies està dominat per les T.5.2.3.1. (variant clàssica) i T.7.2.1.1., en primer lloc, i les T.5.2.3.2. i T.6.1.2.1., en segon lloc.

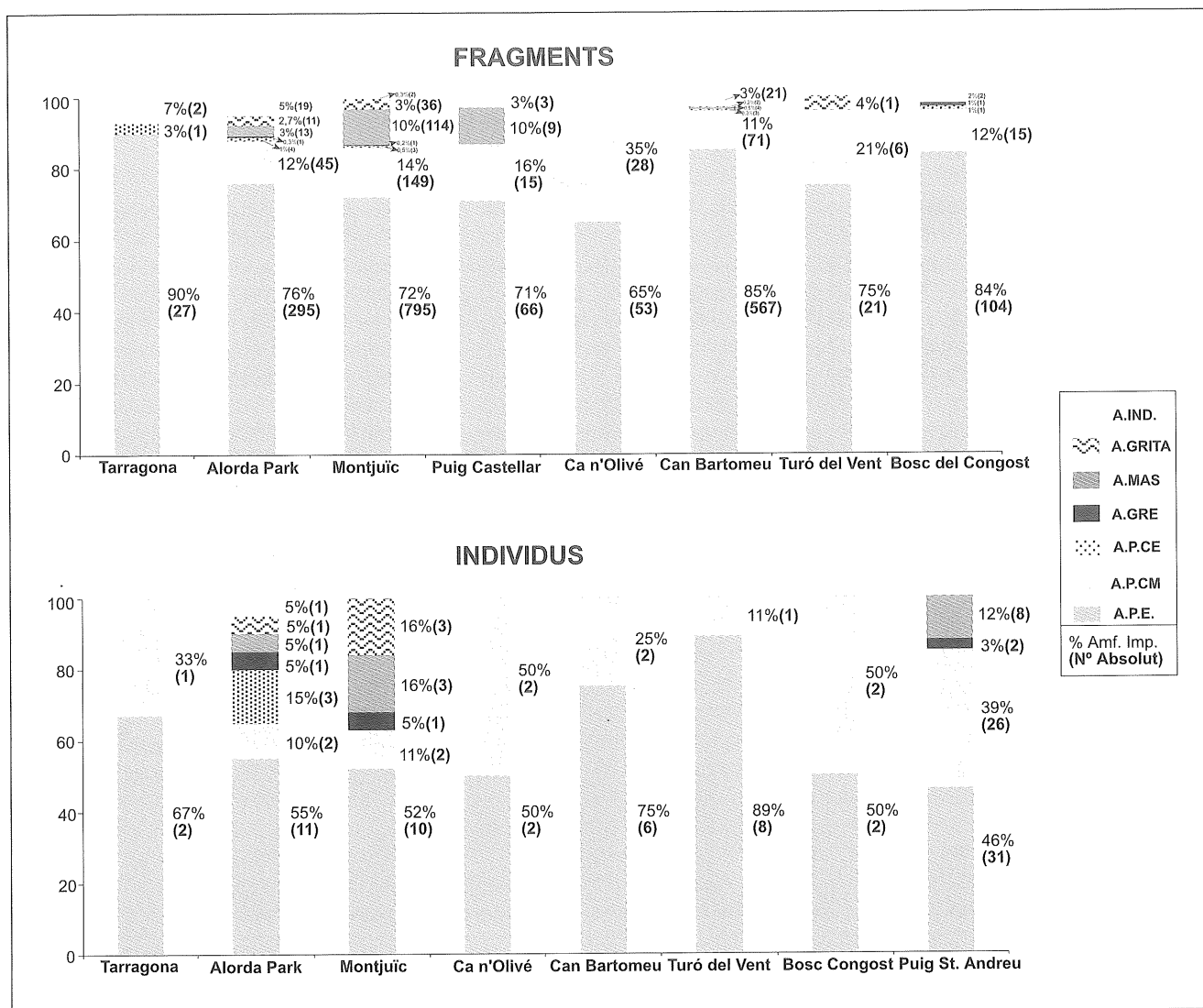

Fig. 5. Gràfica amb les proporcions del primer nivell d'anàlisi durant la Fase 3A (300/275-225 aC).

produccions, especialment pel que fa a les àmfores d'àmbit grec, segueixen amb uns percentatges generalitzats més aviat testimonials.

La darrera gràfica mostra els resultats del segon nivell d'anàlisi desenvolupat, on hem calculat el percentatge que representen el total de fragments d'àmfores importades respecte del total de fragments ceràmics restants, compreses totes les altres categories vasculars (fig. 7). D'entrada, a cop d'ull, dues són les tendències que, a escala global, presenta aquesta comparança estadística. En primer lloc, és força evident que dins de cada jaciment la tendència gairebé generalitzada és la d'un augment progressiu del volum de les importacions amfòriques. Així, s'observa que a la major part de casos es parteix d'uns percentatges notablement baixos (Fases 1A i 1B) i, amb el pas del temps, s'assoleixen progressivament índexs diverses vegades superiors al punt de partença (veure els casos més complets i canònics com ara l'Alorda Park, Turó de Ca n'Olivé i Mas Castellar de Pontós), amb les proporcions més altes en la més moderna de les fases analitzades (Fase 3B).

En segon lloc, una característica, també molt evident, d'aquests resultats és la marcada diversitat que presenten les xifres resultants dels diversos

jaciments. En efecte, la incidència proporcional de les àmfores importades, dins d'un mateix període, presenta fortíssimes diferències d'un jaciment a un altre, sense seguir cap mena de lògica territorial (a diferència, per exemple, del que comentàvem abans respecte de les àmfores grecoitàliques). Així, és notori com sovint aquests salts s'observen en jaciments molt propers (veure, per exemple, els casos laietans de Montjuïc i Puig Castellar). Es tracta d'uns comportaments ceramològics que, sens dubte, no responen a l'atzar sinó més aviat a la naturalesa interna dels diferents assentaments i, com veurem més endavant, al paper que aquests juguen en l'estructuració econòmica interna de cadascun dels sistemes de poblament d'abast territorial.

Consideracions finals: interpretació històrica de les dades quantitatives

De totes aquestes xifres és obligat desenvolupar explicacions o hipòtesis que les vinculin amb l'evolució històrica de l'objecte d'estudi que no és altra que l'estructuració econòmica de les comunitats d'aquest sector septentrional del món iber. Tot lligant els resultats d'una i l'altra aproximació i seguint un ordre

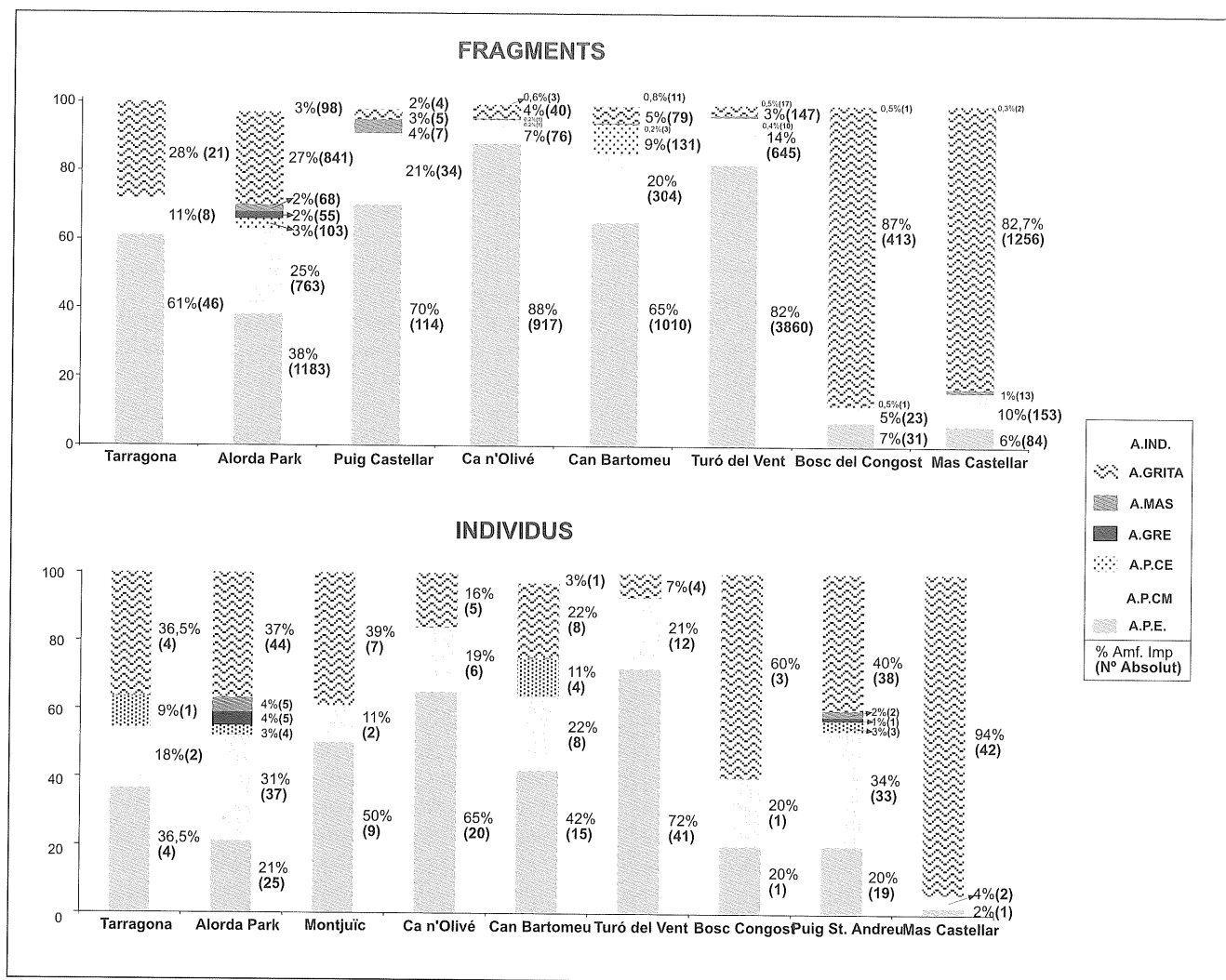

Fig. 6. Gràfica amb les proporcions del primer nivell d'anàlisi durant la Fase 3B (225-175 aC).

cronològic, podem inferir un panorama de l'esfera comercial i de les relacions externes d'aquests pobles definit pels següents trets característics.

En els moments inicials de la cultura ibèrica, la característica més rellevant és precisament la baixa proporció generalitzada d'importacions (figs. 2 i 7); una situació, per tant, on les relacions comercials semblen estar sota mínims i on el que domina és una forta tendència autàrquica (ASENSIO 1996, 71). Cal recordar que aquesta constatació contrasta amb el que coneixem del període immediatament precedent, la primera edat del ferro (segle VII aC), quan bona part del territori considerat¹⁷ coneix una arribada quantitativament important de materials d'importació, predominantment

17. Aquest fenomen afecta de forma molt intensa gairebé tota la costa catalana. A banda de la zona del riu Ebre, on ja fa temps que es tracta d'un fet perfectament contrastat, darreres troballes confirmen la importància d'aquesta incidència comercial de les colònies fenícies d'occident i altres centres meridionals en zones com el Tarragonès i el Penedès (l'Era del Castell del Catllar, Olèrdola, Turó de la Font de la Canya) o l'Empordà (Sant Martí d'Empúries, necròpolis de Vilanera). Resta, doncs, la costa central catalana (el Maresme, el Vallès i el Barcelonès) com a únic espai on no hi ha, ara per ara, un volum d'àmfores fenícies equiparables al de les altres zones esmentades.

amfòrics, provinents del món fenicioccidental (ALAMINOS *et al.* 1991; MASCORT, SANMARTÍ, SANTACANA 1991; AUBET 1993; ASENSIO *et al.* 2000B). Aquestes rellevants i intenses transaccions econòmiques amb el món del sud de la Península Ibèrica pateixen una interrupció força sobtada en algun moment de la primera meitat del segle VI aC, coincidint amb el que tradicionalment hem definit com a procés d'iberització de les poblacions d'aquestes zones. En definitiva, si bé l'aparició d'importants canvis en l'estructura social i econòmica de les poblacions indígenes (amb les primeres evidències d'un incipient urbanisme, d'ús de la metal·lúrgia del ferro i d'altres innovacions tecnològiques) ha estat associada a l'impuls provocat per aquesta expansió fenícia vers la zona considerada, cal emfatitzar el fet que l'aparició dels elements que definirien l'esmentada iberització¹⁸ es

18. Fenomen que, d'altra banda, queda definit bàsicament per l'abandó de molts dels assentaments de la primera edat del ferro i l'aparició de nous nuclis, a més de l'aparició en el registre arqueològic de la nostra zona de la característica ceràmica ibèrica pintada. Tot plegat ens obliga a replantejar-los el significat i contingut real d'aquesta "iberització", almenys pel que afecta a aquesta àrea costanera.

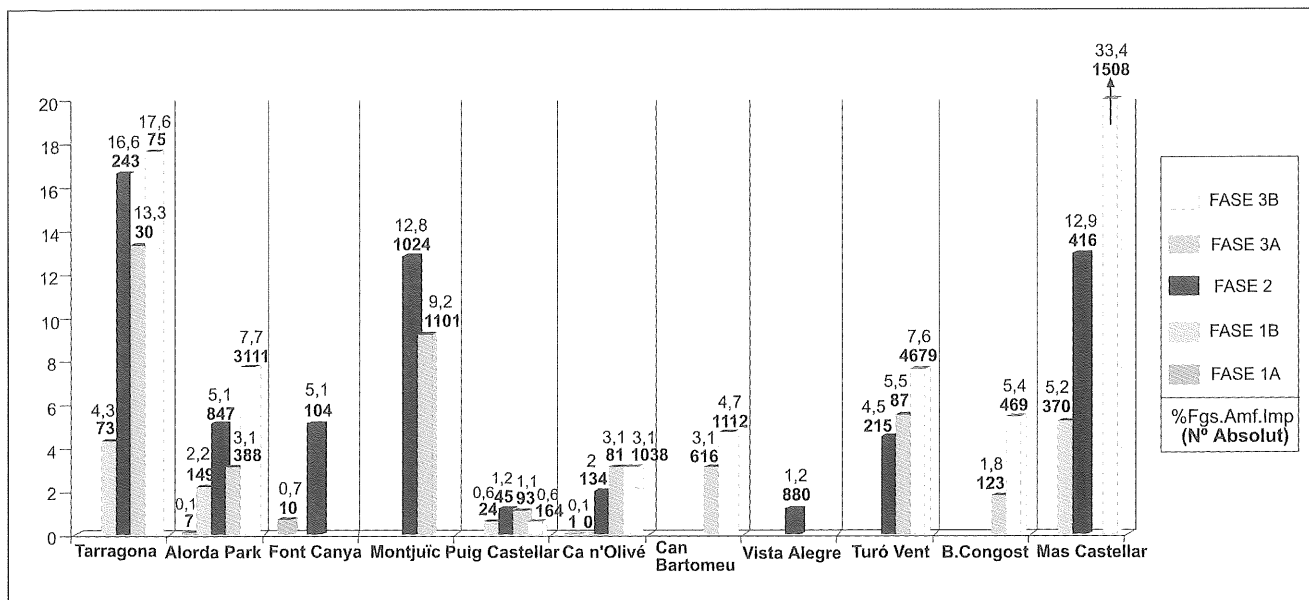

Fig. 7. Gràfica amb les proporcions del segon dels nivells d'anàlisi desenvolupats (totes les fases).

produeix, de forma contrària, en un moment on la població sembla més aviat tancada en si mateixa i on l'absència de contactes comercials intensos i regulars constitueix un dels trets distintius.

Un volum equiparable d'intensitat comercial no s'assoleix fins la segona meitat del segle v aC (fase 1B) o, fins i tot, en alguns casos ja dins del segle iv aC (inici Fase 2). És en aquest moment quan es produeix un clar salt qualitatiu com mostren gràficament els resultats del nivell d'anàlisi referent al percentatge global de les àmfores importades de cada jaciment (fig. 7). Precisament, aquest moment de recuperació d'una certa intensitat comercial coincideix en el temps amb l'inici d'un rotund predomini, dins del conjunt d'àmfores importades, d'aquelles fabricades en el centre púnic d'Èbusus. Com posen de manifest les gràfiques del primer nivell d'anàlisi, aquest predomini es mostra de forma constant, regular i abasseguradora en tots els jaciments considerats des d'aquests moments fins a les darreries del segle III aC o, fins i tot (segons els jaciments), inicis del segle II aC (Fases 1B, 2, 3A i 3B; figs. 3 a 6).

Arribats a aquest punt, creiem interessant realitzar un seguit de reflexions sobre la naturalesa dels circuits comercials dominants, així com sobre l'origen i objectius dels agents comercials implicats. Com ja hem insistit en altres treballs (ASENSIO, SANMARTÍ, 1998, 28), aquesta és una qüestió fonamental que no consisteix simplement a esbrinar la nacionalitat dels mercaders que trafiquen a les nostres costes sinó que afecta a un tema molt més rellevant: destriar quins són els centres econòmics productors/exportadors que incideixen, de forma preferent i influent, en l'economia (i, per tant, en l'evolució històrica) dels pobles ibers considerats. Per les raons abans esmentades, els conjunts d'àmfores importades arribades al llarg del temps als nostres jaciments constitueixen, sens dubte, el més directe i abundós dels documents disponibles que ens permeten avançar en aquesta direcció. I aquest testimoni de les àmfores importades, mitjançant un adequat tractament estadístic com el que hem

desenvolupat en el gruix d'aquest treball, se'ns mostra, al nostre parer, amb un sentit força eloqüent i inequívoc. Així, des d'un moment avançat del segle v aC fins a la segona guerra Púnica, la ciutat púnica d'Èbusus (i, a través d'ella, indirectament, Cartago) protagonitza, de forma preferencial o quasi exclusiva, l'esfera dels contactes externs, de tipus mercantil, a tota la zona objecte d'estudi. Des del centre púnic d'Èbusus s'organitza tota una estratègia econòmica consistent a proveir de manufactures de luxe (bàsicament, vi i vaixel·la fina) les aristocràcies locals a canvi de matèries primeres (fonamentalment, en la zona objecte d'estudi, cereals) que necessiten per abastir tant la seva població com la d'altres grans centres mediterranis (Cartago, Atenes) deficitaris en aquest aspecte. Així doncs, la costa catalana forma part, en aquests moments, d'una àrea d'influència comercial i econòmica preferent i quasi exclusiva d'aquest centre púnic (SANMARTÍ 2000, 313-315), creant-se així un vincle d'interdependència molt fort, a tots els àmbits, entre les poblacions d'ambdues zones.

Hi ha diversos tipus d'evidències que demostren, en la nostra opinió de forma inequívoca, aquesta afirmació. En primer lloc, la contundència i regularitat dels percentatges resultants, amb proporcions d'àmfora ebusitana gairebé sempre al voltant del 80% (veure *supra*), sembla pròpia d'una dinàmica comercial molt constant que tendeix clarament a pràctiques de tendència exclusivista i monopolista (un panorama certament molt poc obert i unidireccional). En segon lloc, hi ha indicis (no sempre tinguts en compte) en el registre arqueològic de l'existència de contactes directes entre agents comercials ebusitans i les comunitats ibèriques de la nostra zona. En concret, ens referim a la documentació coneguda als nostres jaciments d'una categoria ceràmica molt significativa en aquest sentit: la de les ceràmiques comunes importades. Sovint l'avaluació dels exemplars d'aquesta categoria localitzats en els complexos carregaments de molts derelictes ha servit per determinar la procedència

majoritària dels seus tripulants i, per tant, la del promotor de l'empresa comercial que desenvolupava.¹⁹ Dit això, cal ressenyar la constatació que a la zona objecte d'estudi el domini quantitatiu i qualitatiu de les ceràmiques comunes de procedència púnica, sobretot ebusitana, és encara més clar i contundent, en tots els períodes, que en el cas de les àmfores. De fet, amb l'excepció d'uns pocs morters massaliotes, la presència de qualsevol altra peça de comuna importada no púnica és un fet gairebé inèdit a qualsevol dels jaciments analitzats (ASENSIO, SANMARTÍ en premsa). Un tercer fenomen significatiu és el de la imitació local d'àmfores punicoebusitanes, per ara, identificat només a dues de les zones compreses en aquest treball: la cossetània (LÓPEZ MULLOR 1989; LÓPEZ MULLOR, FIERRO 1994) i la zona indigeta (observació personal). En un treball recent hem interpretat aquesta evidència com una iniciativa indígena, poc reeixida però que posa de manifest el nivell d'acceptació i penetració dels productes ebusitans a la zona (a més d'una necessària intervenció *in situ* d'artesans ebusitans, almenys en la seva fase inicial) (ASENSIO 2000).

Ara bé, a més d'aquestes evidències ceramològiques, hi ha un seguit de consideracions sobre la lògica comercial i econòmica d'època protohistòrica que vindrien a corroborar aquesta situació. Les principals potències comercials de la Mediterrània occidental basen la seva fortalesa econòmica en la implementació i distribució d'una producció pròpia de manufactures de gran valor transaccional, com ara vi, oli, salaons i també ceràmiques i altres objectes de luxe. Tanmateix, no són equiparables aquells centres colonials l'estratègia comercial dels quals consisteix únicament en la producció o redistribució de vaixel·la fina o d'altres objectes de preu amb aquells altres que, a més, implementen tota una estructura de producció de manufactures agrícoles de qualitat. La diferència bàsica rau en dos aspectes: en primera instància, cal desenvolupar una indústria terrissaire per a la fabricació d'aquells envasos (les àmfores) específicament concebuts per al transport marítim de les esmentades mercaderies agrícoles. En segona instància, es produeix una forta especialització agrícola en un determinat producte; especialització que acaba integrant forçosament la major part del territori conreable circumdant. Això darrer els obliga a un control més intens dels territoris amb els quals estableixen vincles comercials i d'on extreuen aquelles matèries primeres de les quals són més dependents per raó de l'esmentada especialització agrícola del seu hinterland immediat. En definitiva, aquells centres comercials que han de donar sortida a la seva pròpia producció de productes alimentaris requereixen la creació de zones d'influència econòmica i, fins i tot, política, com més estreta millor, que garanteixin la reproducció de la seva estructura econòmica i social.

19. El cas més paradigmàtic en aquest sentit és el del cèlebre derelicte d'*El Sec*, on malgrat un carregament dominat per àmfores gregues de diverses procedències així com un espectacular lot de vaixel·la fina àtica, el predomini absolut de ceràmiques comunes d'origen púnic (i la presència de diversos grafitis escrits en púnic) ha permès interpretar aquest derelicte com un navili púnic fletat en algun punt de la Mediterrània central, tal vegada, a la Sicília púnica (RAMON 1995, 288).

Amb aquestes condicions, en aquest sector de l'extrem occidental de la Mediterrània, només hi trobem tres nuclis: Èbusus, Massàlia i Gadir (o, per extensió, l'àrea del Cercle de l'Estret); i, sens dubte, és el d'Èbusus el que incideix de forma preferent, directa, constant i intensa amb els interlocutors indígenes de la zona objecte d'estudi. En un marc de relacions econòmiques definit d'aquesta manera, arriba el moment de reflexionar sobre el paper concret que hem d'assignar a les cèlebres colònies gregues occidentals de Rhode i, sobretot, d'Empòrion, les quals no responen al model comercial dels altres centres esmentats (SANMARTÍ 2000, 314).

Recordem que la proximitat geogràfica de la zona considerada a la colònia focea, així com la valoració preferencial dels elements de vaixel·la fina importada (majoritàriament grega) va comportar que durant molt temps la investigació situés les poblacions ibèriques del nord-est penínsular sota l'òrbita econòmica i política de l'enclavament grec d'Occident. Gairebé es defensava que aquests pobles ibers septentrionals formaven part d'un hipotètic hinterland emporità. En els darrers anys, la posada en valor de l'evidència dels materials amfòrics ha portat a matisar aquesta visió i a considerar la probable intermediació d'Èbusus, fins i tot en la distribució de part dels elements de vaixel·la fina grega present en els nostres jaciments (SANMARTÍ 1996; CABRERA, SÁNCHEZ 2000). Amb tot, encara s'assigna un grau d'influència molt elevat de la colònia focea entre els ibers de la costa catalana ja sigui a través d'un hipotètic comerç de vi produït en zones indígenes sota control emporità i transportat amb àmfores ibèriques (SANMARTÍ 1992), ja sigui a través d'una possible redistribució per mercaders emporitans dels productes púnics d'Èbusus. Pel que fa a la primera hipòtesi, cal insistir que, en l'estat actual de la recerca, sobretot pel que fa al complex món de les àmfores ibèriques, està lluny de poder ésser contrastada. En la nostra opinió, la segona de les hipòtesis considerades és descartable de forma rotunda, tret d'alguna transacció puntual o d'abast més aviat local. En efecte, creiem que tant les evidències de tipus ceramològic (abassegador domini proporcional de les àmfores punicoebusitanes, qüestió de les ceràmiques comunes) com les argumentacions referents a l'estratègia comercial i econòmica dels centres productors/exportadors fan inversemblant i inviable una redistribució generalitzada, dins l'àrea estudiada, dels productes ebusitans de part d'agents comercials emporitans. Tota l'argumentació exposada ens porta a defensar un plantejament del tot oposat, en el qual Èbusus utilitza Empòrion i Rhode com a punts d'abastiment de certs elements (fonamentalment, vaixel·la fina importada, àtica primer i fabricada en els diversos tallers occidentals o en tallers itàlics com el de les petites estampilles, després) que tot seguit s'encarrega de redistribuir entre la clientela ibèrica de la costa catalana.

Tanmateix, cal recordar que aquest és el panorama que defensem per a aquells moments posteriors a mitjan segle v aC. En la fase anterior (Fase 1A i, en alguns indrets, també en la Fase 1B), malgrat un panorama marcat per la manca generalitzada d'importacions, la incidència de les importacions amfòriques d'origen grec és clarament predominant,

a l'inversa del que passarà en els períodes posteriors (figs. 2 i 3). En aquesta dada, creiem que cal tenir en compte la conjunció de dos factors: el col·lapse de l'impuls comercial provinent dels centres fenicio-occidentals i la signitívament contemporània fundació de la colònia focea d'Empòrion. D'aquests moments data, segurament no per casualitat, la famosa carta comercial localitzada a Empúries i que dona fe d'unes relacions comercials amb el món indígena força desenvolupades (SANMARTÍ, SANTIAGO 1988; SANMARTÍ 1991). Malgrat tot, aquesta empena inicial de la colònia focea sembla rebre un cop molt fort a partir de la recuperació de part del món púnic dels antics mercats, portada a terme des de la ciutat púnica d'Èbusus.²⁰ Significativament aquest moment coincideix amb la consolidació de la colonització agrícola de l'illa d'Eivissa i amb una evident intensificació de la producció amfòrica ebusitana (RAMON 1991).

A partir d'aquest moment, segons el nostre parer, la colònia focea juga un paper del tot equiparable al que juga qualsevol dels altres grans nuclis urbans ibèrics pel que fa a les seves respectives zones d'influència o domini polític. Així, Empòrion (junt, versemblantment, a Ullastret) representa a l'àrea indigeta el que representen Burriac i Barkeno a l'àrea laietana i *Kesse* en el territori de la Cessetània. Són els grans centres amb funcions de capital politico-administrativa i econòmica d'amplis territoris, des dels quals es gestionen els excedents agrícoles produïts en les àrees sota control, se centralitzen les transaccions comercials amb els agents comercials externs (com defensem, predominantment ebusitans) i s'organitza la redistribució interna de les manufactures importades obtingudes. Això no afecta l'especificitat que inqüestionablement caracteritza el nucli d'Empòrion, i no només pel que fa a l'origen ètnic dels seus habitants. El fet de constituir la colònia grega més occidental, sens dubte, confereix a Empòrion una importància estratègica, d'àmbit mediterrani, que depassa les funcions de qualsevol de les ciutats ibèriques esmentades. Així, per exemple, res del que hem dit contradiu els possibles vincles econòmics directes que es van poder establir, en un moment donat, entre Empòrion i Atenes (SANMARTÍ 1992; GARCÍA-BELLIDO 1994). Aquestes activitats d'abast mediterrani proporcionen a Empúries un potencial diferencial que es reflecteix en uns trets estructurals o en unes manifestacions artístiques d'unes dimensions en cap cas equiparables al més important dels nuclis ibèrics esmentats. Però aquesta constatació no ha d'afectar necessàriament el seu nivell real d'incidència o influència econòmica sobre la major part del poblament ibèric de la zona objecte d'estudi (amb la lògica excepció d'aquells assentaments més propers, com ara els casos del conjunt d'Ullastret o el del nucli del Mas Castellar de Pontós). Igualment, els indicis d'una estreta imbricació entre els sistemes comercials d'Empòrion i Ebusus són molt notables (alts índexs

d'amfores púniques a la mateixa Empòrion; ús de models cartaginesos en les dracmes emporitanes del segle III aC, etc.).

Per tot plegat, volem tancar aquesta qüestió amb una reflexió global sobre la suposada hel·lenització de les poblacions ibèriques de la zona considerada. En aquest sentit, creiem que cal diferenciar entre dos nivells o concepcions diferents d'aquest fenomen. En un sentit ampli, la rellevància econòmica, però sobretot, cultural i ideològica del món grec és un fet que, sens dubte, es detecta a tots els racons de la Mediterrània. Així, hi ha certs aspectes, prou diversos, de la cultura ibèrica que sens dubte remetent al món grec, com ara la presència massiva de ceràmiques gregues en el seu registre arqueològic, la incorporació de models iconogràfics i artístics grecs, l'adopció de pràctiques rituals o cerimonials d'origen grec, l'adopció o imitació de formes arquitectòniques, militars o domèstiques, de procedència grega, etc. Tanmateix, totes aquestes evidències també són presents, en una intensitat similar, en molts centres púnics com ara Èbusus o la mateixa Cartago. En aquest sentit, hi ha un grau d'hel·lenització comparable entre els pobles ibers i les principals ciutats púniques. Ara bé, en un àmbit que afecta el funcionament dels sistemes econòmics, la nostra hipòtesi és que, malgrat la proximitat de les colònies gregues d'Empòrion i Rhode, els pobles ibers que hem tractat en aquest treball no presenten cap traça d'hel·lenització. Més aviat, atesa la intensitat dels contactes comercials (que hem intentat demostrar a través de les dades quantitatives exposades anteriorment) així com l'alt grau d'interdependència econòmica que d'ells se'n deriven (tal com hem volgut argumentar en aquest apartat final), a aquest nivell cal parlar d'un autèntic fenomen de "punicització" de la zona. Aquesta "punicització" incideix d'una forma molt profunda en les societats ibèriques afectades ja que remet a la seva estructuració econòmica i, per tant, influeix tant en els sistemes de poblament com en les seves formacions sociopolítiques. Igualment, d'uns lligams tan estrets no podem deixar de banda el desenvolupament d'influències d'origen púnic en altres esferes com ara la cultural o ideològica (ASENSIO *et al.* en premsa C), les quals no per ser més difícils de detectar són menys versemblants o plausibles. I, més enllà dels diferents plànols o nivells d'hel·lenització o "punicització" d'aquestes societats, no ens hem de formar, en cap cas, una visió d'uns elements indígenes del tot passius o subordinats. És obvi que en les relacions comercials i econòmiques establertes entre ebusitans i ibers es dona un cert desequilibri en favor dels primers, però és igualment cert, com comentàvem anteriorment que el grau d'interdependència és, en aquest cas, molt elevat (veure un ampli desenvolupament d'aquesta qüestió a SANMARTÍ 2000), fet que, necessàriament, proporciona als sectors dirigents de les poblacions ibèriques un rol d'allò més rellevant. Sigui com sigui, rellegir el registre arqueològic de la protohistòria catalana a partir d'aquesta perspectiva comercial i econòmica diferent és una de les línies de treball a desenvolupar a partir de les evidències quantitatives i de l'argumentació fins ara exposades.

Per acabar aquest apartat dedicat a les interpretacions derivades de les aproximacions estadístiques realitzades, volem comentar la situació, d'alguna manera anòmala, que caracteritza els índexs de la Fase 3B (fig. 6). Aquesta anomalia rau en les fortes

20. Parlem de recuperació partint del fet que, ja en el segle VII aC, les mercaderies fenícies aparegudes en els jaciments de la primera edat del ferro del nord-est peninsular semblen estar distribuïdes fonamentalment des del nucli fenici eivissenc de Sa Caleta (RAMON 1994-1996).

variacions que contemporàniament mostra la documentació d'àmfores grecoitàliques, segons el territori considerat. Una dada que mostra la importància del component territorial és el comportament detectat en els diferents jaciments laietans, d'on disposem d'una millor i més completa representació. En aquesta zona, siguin quines siguin les característiques estructurals i funcionals dels diferents assentaments (des de camps de sitges associats a capitals de primer ordre —Can Bartomeu—, passant per nuclis de segons ordre —Turó de Ca n'Olivé—, assentaments especialitzats —Turó del Vent— o vilatges fortificats —Puig Castellar—), els percentatges d'àmfores grecoitàliques es mantenen invariablement baixos.

Al nostre parer, aquest panorama no respon globalment a una dinàmica estrictament comercial, ni tan sols a problemes de redistribució interna d'aquests materials. Sens dubte, el fet que aquesta fase estigui marcada íntegrament per un conflicte bèl·lic de gran abast com és la segona guerra Púnica, amb les contingències pròpies d'un fenomen d'aquestes característiques (moviments de tropes, pactes i aliances canviant entre les diferents parts implicades, etc.), es troba en la base d'aquestes oscil·lacions tan grans en la distribució de les àmfores grecoitàliques. En aquest sentit, sembla com a mínim sospitosos el fet que els índexs més alts es donen en aquelles zones on sabem que les tropes romanes estableixen les seves bases més sòlides. Així, els percentatges més elevats apareixen en jaciments indigetes propers a Empòrion, l'aliada de Roma i porta d'entrada de les tropes de Gneu Corneli Escipió (especialment significatius són els percentatges del Mas Castellar de Pontós, nucli altament estratègic que en aquests moments sembla controlat i gestionat, de forma més o menys directa, pels ocupants romans). En segon lloc trobem els jaciments cossetans, situats en l'òrbita politicoadministrativa de la capital *Kesse*, precisament l'indret on el 218 aC Escipió basteix el campament militar bàsic per al control militar d'aquest sector meridional. Els percentatges més baixos, amb índexs veritablement ínfims, corresponen, com ja s'ha dit, al territori dels laietans, ubicats entre Empòrion i *Kesse*. Precisament aquesta ubicació intermèdia ha fet pensar que aquest territori havia de trobar-se forçosament sota el total domini militar i polític de Roma. Tal vegada, aquest comportament de les àmfores grecoitàliques, junt amb altres evidències recents,²¹ podrien matisar aquesta idea i obligar-nos a replantejar el paper jugat pel poble dels laietans en aquests transcendents fets històrics.

Finalment, les fortes variacions que, en un mateix període, presenten els percentatges del total de fragments d'àmfores importades (fig. 7) ens van portar, en un treball anterior, a distingir entre jaciments d'alta, mitjana i baixa intensitat comercial (ASENSIO *et al.* 2000C). Aquesta consideració pot esdevenir un factor altament significatiu a l'hora

21. Ens referim a potents nivells de destrucció violenta i sobtada (amb gran quantitat de materials arqueològics localitzats *in situ*, entre els quals sobresurt la troballa excepcional d'elements d'armament) datats d'aquest període que documenten diversos jaciments laietans excavats recentment, com ara el Turó de Ca n'Olivé (ASENSIO *et al.* en premsa) o el Puig Castellar de Santa Coloma de Gramenet (FERRER, RIGO en premsa).

d'assignar una funció econòmica concreta a cadascun dels jaciments, així com ajudar a reconèixer la composició social dels seus habitants. Els volums més elevats d'àmfores importades (superiors al 10%) es donen lògicament en aquells nuclis interpretats com a capitals polítiques i econòmiques dels respectius territoris: Tarragona/*Kesse* i Montjuïc/*Barkeno*. Unes proporcions equiparables apareixen també en el cas de Mas Castellar de Pontós, fet sens dubte atribuïble a la seva específica i privilegiada relació amb la colònia grega d'Empúries. En canvi, sobten els índexs relativament baixos documentats a Can Bartomeu, jaciment pertanyent al nucli laietà de primer ordre de Burriac. Les proporcions assignables a jaciments de mitjana intensitat comercial (entre el 4% i el 10%, segons les èpoques) es corresponen amb jaciments pertanyents a dos tipus d'assentaments molt determinats: ciutadelles aristocràtiques com l'Alorda Park o nuclis especialitzats en l'acumulació i gestió d'excedents agrícoles com ara el Turó del Vent o el Turó de la Font de la Canya. En tots ells, les funcions de mercat, de lloc d'intercanvi o de port comercial semblen conformar-se, doncs, com un dels seus trets distintius. En darrer terme, els índexs de baixa intensitat comercial (inferiors al 3%) es donen en nuclis artesanals (Camí de Vista Alegre), en vilatges fortificats concebuts segons el control del territori (Puig Castellar) o, de forma significativa, en nuclis de segon ordre, vertebradors del territori i de la producció agrícola de zones fèrtils d'interior (Turó de Ca n'Olivé, Sant Julià de Ramis/Bosc del Congost).

Aquest ràpid repàs dels resultats del segon dels nivells d'anàlisi desenvolupats ens serveix per palesar les grans possibilitats informatives d'aquestes aproximacions estadístiques. Possibilitats que, com hem pogut comprovar, no es limiten a l'àmbit comercial sinó que ens permeten aprofundir en l'estructuració econòmica, social i política d'aquestes societats protohistòriques. Això ens anima a insistir a treure el màxim rendiment d'aquesta línia de recerca a partir de l'establiment de nous nivells d'anàlisi de diversa naturalesa (per exemple, comparació entre àmfores, comunes i vaixella importada, entre àmfores ibèriques i àmfores importades, entre àmfores i resta de categories ceràmiques de producció local, entre vaixella importada i vaixella de producció local, etc.). Aquesta és una altra de les línies de recerca que queden obertes a partir d'un punt de partença com el que hem desenvolupat en aquest treball. Igualment necessària i atractiva serà l'extensió d'aquestes aproximacions estadístiques a d'altres àrees del món ibèric o d'altres pobles protohistòrics contemporanis. Ara bé, tot el potencial de les pràctiques de quantificació aplicada no es pot desenvolupar sense disposar d'una base documental amb un mínim de garanties. Per aquesta raó no ens cansarem de tancar aquests treballs apel·lant, una i altra vegada, a la necessitat ineludible d'una publicació, sistemàtica i amb la metodologia adequada, de la realitat quantitativa dels conjunts ceràmics dels nostres jaciments.

David Asensio i Vilaró

Universitat de Barcelona/ ROCS S.C.P.

C/ Ramon Turró, 341-347, 2n, 2a, 08019, Barcelona

e-mail: davidasensio@ozu.es

Bibliografia

ADSERIAS *et al.* 1993

M. Adserias, L. Burés, M. T. Miró, E. Ramon, "L'assentament pre-romà de Tarragona", *Revista d'Arqueologia de Ponent*, 3, 1993, 177-227.

ALAMINOS *et al.* 1991

A. Alaminos, M. Ojuel, J. Sanmartí, J. Santacana, "Algunas observaciones sobre el comercio colonial en la costa central y meridional de Catalunya en época arcaica", dins Remesal, J. i Musso, O. (ed.), *La presencia de material etrusco en la Península Ibérica*, Barcelona, 1991, 275-294.

ARRIBAS *et al.* 1987

A. Arribas, G. Trias, D. Cerdà, J. De Hoz, *El barco de El Sec (costa de Calvià, Mallorca). Estudio de los materiales*. Mallorca, 1987.

ASENSIO 1996

D. Asensio, "Les àmfores d'importació de la ciutadella ibèrica d'Alorda Park o les Toixoneres (Calafell, Baix Penedès, Tarragona)", *Revista d'Arqueologia de Ponent*, 6, 1996, 35-79.

ASENSIO 2000

D. Asensio, "El fenomen de la imitació local d'àmfores púnico-ebusitanes a la Cossetània ibèrica (segles IV-III aC)", a *Actes de la III Reunió sobre Economia en el Món Ibèric*, SAGUNTUM-PLAV, Extra 3, 2000, 381-387.

ASENSIO, SANMARTÍ 1998

D. Asensio, J. Sanmartí, "Consideracions metodològiques en relació a l'estudi de les activitats comercials en època protohistòrica", a *XI Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà: Comerç i Vies de Comunicació (1000 aC-700 dC)*, Puigcerdà, novembre 1997, 17-32.

ASENSIO, MARTÍN 1998

D. Asensio, A. Martín, "El derelicte de Bon Capó (l'Ametlla de Mar): l'inici de l'expansió del vi italià a la Península Ibèrica", a *Actes del II Col·loqui Internacional d'Arqueologia Romana: el vi a l'antiguitat, economia, producció i comerç al Mediterrani occidental*, Badalona, maig del 1998, *Monografies Badalonines*, 14, 1998, 138-150.

ASENSIO *et al.* 1998

D. Asensio, C. Belarte, J. Sanmartí, J. Santacana, "Païssatges ibèrics. Tipus d'assentaments i formes d'ocupació del territori a la costa central de Catalunya durant el període ibèric", *Actas del Congreso Internacional Los Íberos, príncipes de occidente*, Saguntum-PLAV, Extra 1, 1998, 373-385.

ASENSIO *et al.* 2000a

D. Asensio, M. Ciuraneta, S. Martorell, P. Otiña, "L'assentament ibèric de Tarragona. L'excavació de Manuel Berges al carrer dels Caputxins l'any 1978", *Tarraco 99, Arqueologia d'una capital provincial romana*, *Documents d'Arqueologia Clàssica*, 3, 2000, 71-82.

ASENSIO *et al.* 2000b

D. Asensio, M.C. Belarte, J. Sanmartí, J. Santacana, "L'expansion phénicienne sur la côte orientale de la péninsule ibérique", a *Actes du Colloque International de Carcassonne: Mailhac et le Premier Age du Fer en Europe Occidentale, Hommages à Odette et Jean Taffanel*; Carcassonne, 17-20 septembre 1997, *Monographies d'Archéologie Méditerranéenne*, 7, Lattes, 2000, 249-260.

ASENSIO *et al.* 2000c

D. Asensio, J. Francès, C. Ferrer, M. Guàrdia, O. Sala,

"La ceràmica àtica del Turó de Ca n'Olivé (Cerdanyola del Vallès, Barcelona): comerç i distribució de vaixel·la fina importada a la Catalunya central (segles v i iv aC)", a *Actes de la III Reunió sobre Economia en el Món Ibèric*, SAGUNTUM-PLAV, Extra 3, 2000, 369-380.

ASENSIO, OTIÑA en premsa

D. Asensio, P. Otiña, "Àmfores d'importació i comerç en època ibèrica (segles vi-ii aC) a la zona del Camp de Tarragona", *Citerior: Revista d'Arqueologia i Ciències de l'Antiguitat*, Tarragona.

ASENSIO, SANMARTÍ en premsa

D. Asensio, J. Sanmartí, "Cerámicas comunes de procedencia púnica en la Cataluña ibérica (siglos vi-ii aC)", *V Congreso Internazionale di Studi Fenici e Punici*, Marsala, octubre-2000.

ASENSIO et al. en premsa a

D. Asensio, J. Morer, A. Rigo, J. Sanmartí, "Les formes d'organització social i econòmica a la Cossetània ibèrica: noves dades sobre l'evolució i tipologia dels assentaments entre els segles vi-iii aC", a *I Taula Rodona Internacional d'Ullastret: Territori polític i territori rural durant l'edat del ferro a la Mediterrània occidental*, maig del 2000, Ullastret.

ASENSIO et al. en premsa b

D. Asensio, J. Francès, C. Ferrer, M. Guàrdia, O. Sala, "Resultats de la campanya 1998/1999 i estat de la qüestió sobre el nucli laietà del Turó de Ca n'Olivé (Cerdanyola, Vallès Occidental)", *Pyrene*, 31, Barcelona.

ASENSIO et al. en premsa c

D. Asensio, J. Francès, C. Ferrer, M. Guàrdia, O. Sala, "La incidencia económica e ideológica del mundo púnico en la sociedad ibérica de Cataluña, entre los siglos vi-iii aC. El caso del sur de la Layetania (provincia de Barcelona)", *V Congreso Internazionale di Studi Fenici e Punici*, Marsala, octubre-2000.

AUBET 1993

M. E. Aubet, "El comerç fenici i les comunitats del ferro a Catalunya", a *Laietania*, 8, Mataró, 1993, 23-40.

BARRIAL, FRANCÈS 1991

O. Barriàl, J. Francès, "Noves excavacions al poblat ibèric del Turó de Ca n'Olivé (Cerdanyola del Vallès, Vallès Occidental)", a *Arraona*, 9, Sabadell, 1991, 9-34.

BERTUCHI 1990

G. Bertuchi, "Les amphores massaliètes à Marseille: les différentes productions", dins *Les amphores de Marseille grecque, Études Massaliètes*, 2, 1990, 15-20.

BLANCH et al. 1994

R. M. Blanch, J. O. Granados, C. Miró, H. Miró, E. Revilla, A. Vilaseca, "Un gran magatzem laietà al Mont Jovis: les sitges de Port (Montjuïc, Barcelona)", a *III Congrès d'Història de Barcelona*, Barcelona, 1994, 119-127.

BOSCH et al. 1986

J. Bosch, R. Enrich, J. M. Llorens, M. Mataró, A. Pàmies, J. Pardo, J. M. Rueda, I. Serrat, "Resultats de les excavacions arqueològiques portades a terme

al Turó del Vent (Llinars del Vallès, Vallès Oriental)", *Tribuna d'Arqueologia 1984-1985*, Barcelona, 1986, 121-127.

BURCH 1995

J. Burch, "El poblat ibèric de Sant Julià de Ramis, noves aportacions", *Excavacions d'urgència a Sant Julià de Ramis (anys 1991-1993)*, Sèrie Monogràfica del Centre d'Investigacions Arqueològiques de Girona, Girona, 1995, 85-94.

BURCH et al. 1995

J. Burch, C. Carrascal, J. Merino, N. Navarro, "L'emmagatzematge en sitges al pla de Girona. L'exemple del Bosc de Congost", *Excavacions d'urgència a Sant Julià de Ramis (anys 1991-1993)*, Sèrie Monogràfica del Centre d'Investigacions Arqueològiques de Girona, Girona, 1995, 71-84.

CABRERA, SÁNCHEZ 2000

P. Cabrera, C. Sánchez, "El comerç grec amb el món ibèric durant l'època clàssica", Cabrera, Sánchez (eds.), *Els Grecs a Ibèria, seguint les passes d'Heracles*, Girona, 2000, 133-149.

CODEX SCCL 1995

CODEX SCCL, "Camí de Vista Alegre", *Autopistas i Arqueologia: Memòria de les excavacions en la prolongació de l'autopista A-19*, Barcelona, 1995, 95-117.

FERRER, RIGO en premsa

C. Ferrer, A. Rigo, "Resultats de les excavacions al poblat ibèric de Puig Castellar durant el 1998", a *Puig Castellar*, 7, Santa Coloma de Gramenet.

GARCÍA, ZAMORA 1993

J. García, D. Zamora, "La vall de Cabrera de Mar. Un model d'ocupació del territori a la Laietània Ibèrica". *Laietània*, 8, 1993, 145-180.

GARCÍA 1994

M. P. García Bellido, "Las relaciones económicas entre Massàlia, Empòrion y Gades a través de la moneda", a P.Cabrera, R.Olmos i E.Sanmartí (coord.): *Iberos y griegos: lecturas desde la diversidad*, Huelva Arqueológica, XIII, 1994, 115-150.

GONZALO et al. 1999

C. Gonzalo, A. López, E. Pons, A. Vargas, "Producción y almacenamiento de cereal en la zona emporitana: Mas Castellar de Pontós (Girona, España)", *Actes del XXII Col·loqui Internacional per a l'Estudi de l'edat del ferro. Els productes alimentaris d'origen vegetal a l'edat del ferro de l'Europa occidental: de la producció al consum*, Sèrie Monogràfica del Museu d'Arqueologia de Catalunya-Girona, 18, 1999, 311-324.

LÓPEZ 1989

A. López Mullor, "Nota preliminar sobre la producción anfórica de Darró, Vilanova i la Geltrú (Barcelona)". "S.F.E.C.A.G.", *Actes du Congrès de Lezoux*, 1989, 109-121.

LÓPEZ, FIERRO 1994

A. López Mullor, X. Fierro, Un horno con ánforas de

- tipo púnico-ebusitano hallado en Darró (Vilanova i la Geltrú, Barcelona). *Coloquios de Cartagena, I, El mundo púnico: historia, sociedad y cultura*, Murcia, 1994, 443-463.
- LÓPEZ, ROVIRA, SANMARTÍ 1982
A. López Mullor, J. Rovira, E. Sanmartí, *Excavaciones en el poblado layetano del Turó del Vent, Llinars del Vallès, campañas de 1980 y 1981*, Monografies Arqueològiques, 3, Barcelona, 1982.
- MARTÍN 1985
A. Martín, *Ullastret. Poblado ibèric*. Guies de jaciments arqueològics, Generalitat de Catalunya-Diputació de Barcelona, Barcelona, 1985.
- MARTÍN 2000
A. Martín, "L'oppidum del Puig de Sant Andreu d'Ullastret. Aportació de les intervencions arqueològiques recents al coneixement dels sistemes defensius i de l'urbanisme", *Actes del XXII Col·loqui Internacional per a l'Estudi de l'Edat del Ferro: L'hàbitat protohistòric a Catalunya, Rosselló i Lluçanès occidental. Actualitat de l'arqueologia de l'Edat del Ferro; Sèrie Monogràfica del Museu d'Arqueologia de Catalunya/Girona*, 19, Girona, 2000, 107-122.
- MARTÍN *et al.* 1999
A. Martín, R. Buxó, J.B. López, M. Mataró, *Excavacions arqueològiques a l'illa d'en Reixac (1987-1992)*, *Monografies d'Ullastret*, 1, 1999, Girona.
- MASCORT 1991
M. T. Mascort, J. Sanmartí, J. Santacana, *El jaciment protohistòric d'Aldovesta (Benifallet) i el comerç fenici arcaic a la Catalunya Meridional*. Publicacions de la Diputació de Tarragona. Tarragona, 1991.
- MOREL 1983
J. P. Morel, "Les relations économiques dans l'Occident grec", *Modes de contact et processus de transformation dans les sociétés anciennes (Cortona 1981)*, Scuola Normale Superiore-École Française de Rome, 1983, 549-579.
- NIETO 1987
J. Nieto, "Consideraciones sobre la comercialización de la Terra Sigillata de La Graufesenque", *Jornades Internacionals d'Arqueologia Romana*, 1, Documents de Treball, Granollers, 1987, 426-434.
- NIETO 1988
J. Nieto, "Cargamento principal y cargamento secundario", *Hommage à Jean Rougé: navires et commerces de la Méditerranée antique, Cahiers d'Histoire*, XXXIII, 3-4, 1988, 379-395.
- OLIVA 1970
M. Oliva, *Ullastret. Guía de las excavaciones y su Museo*, 3a ed., Girona, 1970.
- PONS 1993
E. Pons, "L'expansió septentrional del món iber: el jaciment de Mas Castellar-Pontós i les seves especialitzacions", *Laietània*, 8, 1993, 103-128.
- PONS *et al.* 2000
E. Pons, M. J. Fernández, H. González, N. Gago, M. Bouso, "El establecimiento agrario de Mas Castellar de Pontós (s. III-II aC)", *Actes del XXII Col·loqui Internacional per a l'Estudi de l'Edat del Ferro: L'hàbitat protohistòric a Catalunya, Rosselló i Lluçanès occidental. Actualitat de l'arqueologia de l'Edat del Ferro; Sèrie Monogràfica del Museu d'Arqueologia de Catalunya/Girona*, 19, Girona, 2000, 147-160.
- POU, SANMARTÍ, SANTACANA 1993
J. Pou, J. Sanmartí, J. Santacana, "El poblament ibèric a la Cessetània", *El poblament ibèric a Catalunya, Laietània*, 8, 1993, 183-206.
- Py 1978
M. Py, "Quatre siècles d'amphore massaliète. Essai de classification des bords", *Fligina*, 3, 1978, 1-24.
- Py 1990a
M. Py, *Culture, économie et société protohistoriques dans la région nimoise*, Collection de l'École Française de Rome, 131, 2 vol., Roma, 1990.
- Py 1990b
M. Py, "La céramique de l'îlot 1, et 4-nord", *Lattara*, 1990, 3.
- Py 1994
M. Py, "Les céramiques d'époque protohistorique (ive-ne s. avant notre ère)", *Lattara*, 7, *Exploration de la ville portuaire de Lattes*, 1994, 205-332.
- Py, ADROHER 1991
M. Py, A. Adroher, "Principes d'enregistrement du mobilier archéologique", *Lattara*, 4, *Système d'enregistrement, de gestion et d'exploitation de la documentation issue des fouilles de Lattes*, 1991, 83-100.
- RAMON 1985
J. Ramon, "Tagomago 1: un pecio fenicio del siglo v aC en aguas de Ibiza", *VI Congreso Internacional de Arqueología Submarina*, Cartagena 1982, Madrid, 1985, 377-391.
- RAMON 1991
J. Ramon, *Las ánforas púnicas de Ibiza*. Trabajos del Museo Arqueológico de Ibiza, 23, Eivissa, 1991.
- RAMON 1994-1996
J. Ramon, "Las relaciones de Eivissa en época fenicia con las comunidades del Bronce Final y Hierro Antiguo de Cataluña", *Gala*, 3-5, Sant Feliu de Codines, 1996, 399-422.
- RAMON 1995
J. Ramon, *Las ánforas fenicio-púnicas del Mediterráneo central y occidental*. Col·lecció Instrumenta, 2, Publicacions de la Universitat de Barcelona, Barcelona, 1995.
- SANMARTÍ 1996
J. Sanmartí, "La ceràmica grega fina de l'assentament ibèric de l'Alorda Park (Calafell, Baix Penedès, Tarragona). Segles VI-IV aC", *Pyrenae*, 27, 1996, 117-139.

SANMARTÍ 2000

J. Sanmartí, "Les relacions comercials en el món ibèric", a *Actes de la III Reunió sobre Economia en el Món Ibèric*, SAGUNTUM-PLAV, Extra 3, 2000, 311-328.

SANMARTÍ, SANTACANA 1992

J. Sanmartí, J. Santacana, *El poblat ibèric d'Alorda Park. Calafell, Baix Penedès. Campanyes 1983-1988*, Excavacions Arqueològiques a Catalunya, 11, Barcelona, 1992.

SANMARTÍ *et al.* 1992

J. Sanmartí, E. Gili, A. Rigo, J. Ll. De la Pinta, *Els primers pobladors de Santa Coloma de Gramenet. Dels Orígens al món romà*. Història de Santa Coloma, 1. Santa Coloma de Gramenet, 1992.

SANMARTÍ, ÀLVAREZ, ASENSIO 1995

J. Sanmartí, R. Álvarez, D. Asensio, "La cerámica ática del yacimiento del Turó del Vent (Llinars del Valles, Valles Occidental, Barcelona) conservada en el Museu Municipal Joan Pla i Gras", *Verdolay*, 7, 1995, 187-197.

SANMARTÍ *et al.* 1998

J. Sanmartí, J. Garcia, D. Asensio, J. Principal, "Les fàcies ceràmiques d'importació del segle III aC i la primera meitat del segle II aC a la costa central de Catalunya", a *Les fàcies ceràmiques d'importació a la*

costa ibèrica, les Balears i les Pitiüses durant el segle III aC i la primera meitat del segle II aC, *Arqueo-mediterrània*, 4, 1998, 111-128.

SANMARTÍ 1991

E. Sanmartí, "Una carta comercial hallada en Empòrion", a AA.VV.: *Saguntum y el mar*, València, 1991, 16-18.

SANMARTÍ 1992

E. Sanmartí, "Massàlia et Empòrion: une origine commune, deux destins différents", *Marseille grecque et la Gaule, Études Massaliètes*, 3, 1992, 27-41.

SANMARTÍ, SANTIAGO 1988

E. Sanmartí, R. A. Santiago, "La lettre grecque d'Empòrion et son contexte archéologique", *Revue Archéologique de Narbonnaise*, 21, 1988, 3-17.

SANMARTÍ *et al.* 1995

E. Sanmartí, P. Castanyer, J. Tremoleda, M. Santos, "Amphores grecques et trafics commerciaux en Méditerranée occidentale au Ier s. av. J.-C. Nouvelles données issues d'Empòrion", *Études Massaliètes*, 4, *Hommages à André Nickels*, 1995, 31-47.

SOURISSEAU 1993

J.-C. Sourisseau, "Amphores magno-grecques", dins M. PY (dir.) *Dicocer, Lattara*, 6, 1993, 64-66.